

www.turkishstudies.net/religion

Turkish Studies - Comparative Religious Studies

eISSN: 2667-5544

Research Article / Araştırma Makalesi

ANKARA SCIENCE
UNIVERSITY

Semantic Projections of the Aspects of Recitation: A Study on the Moral Principles in Surah Al-An'am

*Vücûhu'l-Kırâât'ın Semantik İzdüşümleri: En'âm Sûresindeki Ahlâkî İlkeler Üzerine Bir İnceleme**

Nazım Çetin*

Abstract: The semantic projection of “Vujuh al-Qira’at” (Different Readings) is a concept that expresses the expansion, deepening, and diversification of the meaning of the Quranic text due to differences in readings. Differences in reading, meaning the reading of the Quran in different ways, represent not only changes in sound and pronunciation but also an enrichment and deepening of meaning. The semantic dimension of the science of reading plays a significant role in defining and reinforcing the boundaries of Islamic moral principles. This article examines the impact of differences in readings in moral verses of the Quran on the interpretation of these verses and the construction of individual morality. Within the scope of this study, differences in readings in selected verses will be analyzed from a moral perspective. The semantic richness that differences in readings add to the meaning of the verses will be addressed using an analytical method. Our literature review did not reveal any previous studies on this topic. This study aims to determine the contribution of the semantic dimension of the science of recitation (qira’at) to the moral construction of Islam. In this respect, the study differs from other studies in the field of recitation. Since examining the verses in the Quran that convey moral principles would exceed the scope of this article, we have limited the scope of our research to the verses from Surah Al-An’am that contain moral principles. The semantic dimension of words with differing recitations will be evaluated comparatively using fundamental recitation books, early Arabic dictionaries, and works of exegesis, thus attempting to contribute to the fields of recitation and exegesis. The article examines the subject using a systematic method involving source research, description, explanation, and comparison. As a result of the research, it has been concluded that differences in recitation do not create a textual contradiction; on the contrary, they serve a function that reinforces the binding nature, continuity, and universality of divine morality.

Keywords: Qira’at, Interpretation, Qur’an, En’am, Morality.

Öz: Vücûhu'l-Kırâât'ın semantik izdüşümü, kıraat farklılıklarının Kur'an metninin anlam dünyasında meydana getirdiği genişleme, derinleşme ve çeşitlenmeyi ifade eden bir kavramdır. Kur'an-ı Kerim'in farklı vecihlerle okunması anlamına gelen kıraat farklılıkları, sadece ses ve telaffuz değişimi değil, aynı zamanda mananın zenginleşmesi ve derinleşmesidir. Kıraat ilminin semantik boyutu İslâm'ın ahlâkî ilkelerinin sınırlarını belirlemede ve bu kuralları pekiştirmede önemli bir rol oynar. Bu makale, Kur'an'daki ahlâkî içerikli âyetlerdeki kıraat farklılıklarının, bu âyetlerin yorumuna ve bireysel ahlâk inşasına olan etkisini

* Asst. Prof. Dr. Çankırı Karatekin University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Quranic Recitation and Reading
Dr. Öğr. Üyesi Çankırı Karatekin Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat Anabilim Dalı
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4151-2355>
nazimcetin0678@gmail.com

Cite as/ Atıf: Çetin, N. (2026). Semantic projections of the aspects of recitation: a study on the moral principles in Surah al-an'am / Vücûhu'l-Kırâât'ın semantik izdüşümleri: En'âm sûresindeki ahlâkî ilkeler üzerine bir inceleme. *Turkish Studies-Comparative Religious Studies*, 21(Ö1), 607-641. [Special Issues Dedicated to Prof. Dr. Mahmut Özer]. Ankara Bilim University Publications. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.94097>

Received/Geliş: 23 April/Nisan 2026

Accepted/Kabul: 15 September/Eylül 2026

Published/Yayın: 20 September/Eylül 2026

Checked by plagiarism software

incelemektedir. Çalışma kapsamında seçilen âyetlerdeki kıraat farklılıkları ahlâkî açıdan analiz edilmiştir. Kıraat farklılıklarının âyetlerin anlam dünyasına kattığı semantik zenginlik, analitik bir yöntemle ele alınacaktır. Yapılan taramada, En‘âm sûresindeki ahlâkî ilkeleri kıraat farklılıkları bağlamında bir bütün olarak ele alan müstakil bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışma, kıraat ilminin anlamsal boyutunun İslâm‘ın ahlâk inşasına sağladığı katkıyı tespit etmeyi amaçlamaktadır. Bu yönüyle çalışma kıraat alanında yapılan diğer çalışmalardan farklılık arz etmektedir. Kur‘ân‘daki ahlâkî ilkeleri bildiren âyetleri ilkelerin yer aldığı âyetlerle sınırlandırılmıştır. Kıraat farklılığı bulunan kelimelerin anlamsal boyutu temel kıraat kitapları, ilk dönem arapça lügatlerden ve tefsir eserlerinden istifade edilerek mukayeseli bir biçimde değerlendirmesi yapılmış böylece kıraat ve tefsir alanına katkı sağlamaya çalışmıştır. Makalede konu kaynak tarama, betimleme, açıklama yöntemleriyle sistematik bir metotla incelenmiştir. Araştırma neticesinde, kıraat ihtilaflarının metinsel bir çelişki doğurmadığı; aksine ilâhî ahlâkın bağlayıcılığı, sürekliliği ve evrenselliğini tahkim eden bir işlev gördüğü sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kıraat, Tefsir, Kur‘ân, En‘âm, Ahlâk.

Structured Abstract:

The semantic reflection of the concept "Wujuh al-Qira'at" refers to the expansion, deepening, and diversification of the Quranic text's meaning due to recitation differences. The science of Qira'at is not merely an art of pronunciation, but a source of interpretation strengthening the Quran's meaning. Morality is a disposition established in the human soul, allowing actions to emerge effortlessly. The primary objective of this study is to adequately reveal the semantic depth and tawhid-centered structure of moral commandments within their context, and to reinterpret Islamic moral principles using the semantic richness offered by Qira'at. In the literature, Hayrunnisa Bakirci's master's thesis "Individual Moral Principles in the Quran" and Halil Ibrahim Bulut's article "Common Moral Principles of Heavenly Religions or Universal Values" exist. Distinct from these, our article's focus on recitation differences specifically within Surah Al-An'am reinforces its originality. Because independent, surah-focused studies directly examining Islamic moral principles from a Qira'at perspective are highly limited, this research aims to fill the gap and provide an original interdisciplinary contribution to Tafsir and Qira'at fields. The scope is restricted to the recitation differences of verses addressing moral principles in Surah Al-An'am, which systematically presents Islam's tawhid-centered morality. Qualitative research methods, including text analysis and literature review, were employed. Methodologically, recitation differences were analyzed without distinguishing between mutawatir and shadh. Examinations covered vowel changes, shadda or takhfif readings, and morphological and syntactic features. These variations were evaluated with evidence from early Qira'at works, Arabic dictionaries, and classical exegesis sources, meticulously analyzing their reflections on moral principles. Contributions of recitations to moral construction were supported by classical works of scholars like Zamakhshari, Maturidi, and Razi. The examined verses in Surah Al-An'am (54, 68, 108, 120, 136, 152, and 153) demonstrate that recitation differences offer direct semantic contributions to constructing Islamic morality. In verse 54, reading differences "أَنَّهُ / إِنَّهُ" regarding forgiveness reinforce the grammatical causal link between the servant's active reform effort and divine mercy. In verse 68, regarding social responsibility, the shadda reading "يُنَبِّئُكَ" indicates the continuity of satanic suggestions and human susceptibility to external influences. In verse 108, "عُدُّوْا / عُدُّوْا" variations concerning speech ethics and anger control were analyzed; the intensity of the shadda reading reveals that evil ceases being a momentary reflex, transforming into a repetitive, established character. In verse 120 (يَكْسِبُونَ / يَكْسِبُونَ), the balance between individual sin acquisition and environmental encouragement is highlighted. In verse 136 "زُغْمِهِمْ / زُغْمِهِمْ", the vowel dispute emphasizes conjecture's lie dimension, showing shirk as conscious moral degeneration rather than just baseless belief. In verse 152, moral sensitivity in protecting orphan property "تَذْكُرُونَ / تَذْكُرُونَ" is shown as continuous mental effort, signifying active, perpetual support. In verse 153 "وَأَنَّ / وَأَنَّ", rectitude consciousness emerges as a divine order encompassing all good deeds. Consequently, recitation disputes do not contradict the verses' fundamental message; rather, they complementarily reflect the binding, continuous, and tawhid-centered nature of divine morality. This semantic richness strongly supports character construction and virtue theory in Islamic moral philosophy. Aligning entirely with Ghazali's disposition definition, this clearly proves morality's will-based continuity. Recitation variations delineate moral boundaries in social relations, highlighting repentance's transformative power for inner peace and individual permanent social responsibilities. The study proves Qira'at adds semantic depth to the text, anticipating that similarly examining moral principles in other surahs through recitation variations will provide noteworthy contributions to literature.

Keywords: Qira'at, Interpretation, Qur'an, En'am, Morality.

ملخص منظم:

يشير الانعكاس الدلالي لمفهوم «وجوه القراءات» إلى توسع معنى النص القرآني وتعمقه وتنوعه نتيجة لاختلافات القراءة. وعلم القراءات ليس مجرد فن نطق، بل هو مصدر تفسير يعزز معنى القرآن. أما الأخلاق فهي ميول راسخة في النفس البشرية، تتيح للأفعال أن تتبثق دون جهد. الهدف الأساسي من هذه الدراسة هو الكشف بشكل ملائم عن العمق الدلالي والبنية المتمحورة حول التوحيد للوصايا الأخلاقية في سياقها، وإعادة تفسير المبادئ الأخلاقية الإسلامية باستخدام الثراء الدلالي الذي توفره القراءات. ومن بين الأدبيات في هذا المجال، أطروحة الماجستير التي أعدتها حيرونيسا باكيرجي بعنوان «المبادئ الأخلاقية الفردية في القرآن»، ومقال خليل إبراهيم بولوت بعنوان «المبادئ الأخلاقية المشتركة للأديان السماوية أو القيم العالمية». وبخلاف ذلك، فإن تركيز مقالتنا على الاختلافات في القراءة، وتحديدًا في سورة الأنعام، يعزز أصالتها. ونظرًا لأن الدراسات المستقلة التي تركز على السور وتبحث مباشرة في المبادئ الأخلاقية الإسلامية من منظور القراءات محدودة للغاية، فإن هذا البحث يهدف إلى سد هذه الفجوة وتقديم مساهمة متعددة التخصصات وأصلية في مجالي التفسير والقراءات. يقتصر نطاق الدراسة

على الاختلافات في تلاوة الآيات التي تتناول المبادئ الأخلاقية في سورة الأنعام، التي تعرض بشكل منهجي الأخلاق الإسلامية المتمحورة حول التوحيد. وقد استُخدمت مناهج البحث النوعي، بما في ذلك تحليل النص ومراجعة الأدبيات. من الناحية المنهجية، تم تحليل الاختلافات في القراءة دون التمييز بين المتواتر والشاذ. وشملت الدراسات التغييرات في الحروف المتحركة، وقراءات التشديد أو التخفيف، والسمات الصرفية والنحوية. وتم تقييم هذه الاختلافات بالاستناد إلى أدلة مستمدة من مؤلفات القراءات المبكرة، والقواميس العربية، ومصادر التفسير الكلاسيكية، مع تحليل دقيق لتأثيراتها على المبادئ الأخلاقية. وقد تم دعم مساهمات القراءات في بناء الأخلاق بأعمال كلاسيكية لعلماء مثل الزمخشري والماتريدي والرازي. وتُظهر الآيات التي تم فحصها في سورة الأنعام (54، 68، 108، 120، 136، 152، 153) أن الاختلافات في القراءة تقدم مساهمات دلالية مباشرة في بناء الأخلاق الإسلامية. في الآية 54، تعزز الاختلافات في القراءة بين «أَنَّهُ / إِنَّهُ» فيما يتعلق بالغفران الصلة السببية النحوية بين جهد العبد النشط في الإصلاح والرحمة الإلهية. وفي الآية 68، فيما يتعلق بالمسؤولية الاجتماعية، تشير قراءة الشدة «يُؤَسِّسُكَ» إلى استمرار الإيحاءات الشيطانية وقابلية الإنسان للتأثر بالعوامل الخارجية. في الآية 108، تم تحليل الاختلافات في القراءة «عُدَّوْا / عُدُّوْا» المتعلقة بأخلاقيات الكلام والسيطرة على الغضب؛ وتكشف شدة القراءة المشدودة أن الشر يتوقف عن كونه رد فعل لحظي، ليتحول إلى سمة متكررة وراسخة. وفي الآية 120 («يُكْسِبُونَ / يُكْسِبُونَ»)، يتم تسليط الضوء على التوازن بين اكتساب الفرد للخطينية والتشجيع البيئي. في الآية 136 «بِرَّ غَمِيمٍ / رُغَمِيمٍ»، يؤكد الخلاف حول حروف العلة على البعد الكاذب للتخمين، مظهراً الشرك على أنه انحطاط أخلاقي واعي وليس مجرد اعتقاد لا أساس له. وفي الآية 152، تُظهر الحساسيات الأخلاقية في حماية أملاك الأيتام «تَذْكُرُونَ / تَذْكُرُونَ» على أنها جهد ذهني مستمر، مما يدل على دعم نشط ودائم. في الآية 153 «وَأَنْ / وَإِنْ»، يظهر وعي الاستقامة كأمر إلهي يشمل جميع الأعمال الصالحة. وبالتالي، فإن الخلافات في التلاوة لا تتعارض مع الرسالة الأساسية للآيات؛ بل تعكس بشكل تكميلي الطبيعة الملزمة والمستمرة والمتمحورة حول التوحيد للأخلاق الإلهية. ويدعم هذا الثراء الدلالي بقوة بناء الشخصية ونظرية الفضيلة في الفلسفة الأخلاقية الإسلامية. وتمشياً تاماً مع تعريف الغزالي للطبع، فإن هذا يثبت بوضوح استمرارية الأخلاق القائمة على الإرادة. تحدد الاختلافات في القراءة الحدود الأخلاقية في العلاقات الاجتماعية، وتسلط الضوء على القوة التحويلية للتوبة من أجل السلام الداخلي والمسؤوليات الاجتماعية الدائمة للفرد. تثبت الدراسة أن القراءات تضيف عمقاً دلاليّاً للنص، وتتوقع أن يؤدي فحص المبادئ الأخلاقية في السور الأخرى بشكل مماثل من خلال الاختلافات في القراءة إلى تقديم مساهمات جديدة بالملاحظة في الأدبيات.

الكلمات المفتاحية: القراءات، التفسير، القرآن، سورة الأنعام، الأخلاق.

Résumé Structuré:

La réflexion sémantique sur le concept de « Wujuh al-Qira'at » fait référence à l'élargissement, à l'approfondissement et à la diversification du sens du texte coranique résultant des différences de récitation. La science de la Qira'at n'est pas simplement un art de la prononciation, mais une source d'interprétation qui renforce le sens du Coran. La moralité est une disposition ancrée dans l'âme humaine, permettant aux actions de se manifester sans effort. L'objectif principal de cette étude est de mettre en lumière de manière adéquate la profondeur sémantique et la structure centrée sur le tawhid des commandements moraux dans leur contexte, ainsi que de réinterpréter les principes moraux islamiques en s'appuyant sur la richesse sémantique offerte par la Qira'at. Dans la littérature, on trouve notamment le mémoire de master de Hayrunnisa Bakirci intitulé « Les principes moraux individuels dans le Coran » et l'article de Halil Ibrahim Bulut intitulé « Principes moraux communs aux religions célestes ou valeurs universelles ». À la différence de ces travaux, notre article se concentre sur les différences de récitation spécifiques à la sourate Al-An'am, ce qui renforce son originalité. Les études indépendantes, centrées sur une sourate et examinant directement les principes moraux islamiques sous l'angle de la Qira'at étant très rares, cette recherche vise à combler cette lacune et à apporter une contribution interdisciplinaire originale aux domaines du Tafsir et de la Qira'at. Le champ d'étude se limite aux différences de récitation des versets traitant des principes moraux dans la sourate Al-An'am, qui présente de manière systématique la morale islamique centrée sur le tawhid. Des méthodes de recherche qualitatives, notamment l'analyse de texte et la revue de la littérature, ont été utilisées. Sur le plan méthodologique, les différences de récitation ont été analysées sans distinction entre les récitations mutawatir et shadh. Les analyses ont porté sur les changements de voyelles, les lectures avec shadda ou takhfif, ainsi que sur les caractéristiques morphologiques et syntaxiques. Ces variations ont été évaluées à la lumière d'ouvrages anciens sur la qira'at, de dictionnaires arabes et de sources exégétiques classiques, en analysant minutieusement leur incidence sur les principes moraux. Les contributions des récitations à la construction morale ont été étayées par des ouvrages classiques d'érudits tels que Zamakhshari, Maturidi et Razi. Les versets examinés dans la sourate Al-An'am (54, 68, 108, 120, 136, 152 et 153) démontrent que les différences de récitation apportent des contributions sémantiques directes à la construction de la morale islamique. Dans le verset 54, les variations de lecture « أَنَّهُ / إِنَّهُ » concernant le pardon renforcent le lien de causalité grammatical entre l'effort actif de réforme du serviteur et la miséricorde divine. Dans le verset 68, concernant la responsabilité sociale, la lecture avec shadda « يُؤَسِّسُكَ » indique la continuité des suggestions sataniques et la susceptibilité humaine aux influences extérieures. Dans le verset 108, les variations « عُدَّوْا / عُدُّوْا » concernant l'éthique de la parole et la maîtrise de la

colère ont été analysées ; l'intensité de la lecture avec shadda révèle que le mal cesse d'être un réflexe momentané pour se transformer en un trait de caractère répétitif et ancré. Dans le verset 120 (يَكْسِبُونَ / يُكْسِبُونَ), l'équilibre entre l'acquisition individuelle du péché et l'encouragement de l'environnement est mis en évidence. Dans le verset 136 «بِرَّ غَمِهِمْ / زُ غَمِهِمْ», la controverse sur les voyelles met l'accent sur la dimension mensongère de la conjecture, présentant le shirk comme une dégénérescence morale consciente plutôt que comme une simple croyance sans fondement. Dans le verset 152, la sensibilité morale à la protection des biens des orphelins «تَذْكُرُونَ / تَذْكُرُونَ» est présentée comme un effort mental continu, signifiant un soutien actif et perpétuel. Au verset 153 «وَأَنَّ / وَإِنَّ», la conscience de la rectitude apparaît comme un ordre divin englobant toutes les bonnes actions. Par conséquent, les divergences de récitation ne contredisent pas le message fondamental des versets ; elles reflètent au contraire, de manière complémentaire, la nature contraignante, continue et centrée sur le tawhid de la moralité divine. Cette richesse sémantique soutient fortement la construction du caractère et la théorie de la vertu dans la philosophie morale islamique. S'alignant entièrement sur la définition de la disposition donnée par Ghazali, cela prouve clairement la continuité de la morale fondée sur la volonté. Les variations de récitation délimitent les frontières morales dans les relations sociales, mettant en évidence le pouvoir transformateur du repentir pour la paix intérieure et les responsabilités sociales permanentes de l'individu. L'étude démontre que le Qira'at ajoute une profondeur sémantique au texte, laissant présager qu'un examen similaire des principes moraux dans d'autres sourates à travers les variations de récitation apportera des contributions notables à la littérature.

Mots-clés : Qira'at, interprétation, Coran, Al-An'am, moralité.

Resumen Estructurado:

La reflexión semántica sobre el concepto «Wujuh al-Qira'at» se refiere a la ampliación, profundización y diversificación del significado del texto coránico debido a las diferencias de recitación. La ciencia de la Qira'at no es meramente un arte de la pronunciación, sino una fuente de interpretación que refuerza el significado del Corán. La moralidad es una disposición arraigada en el alma humana, que permite que las acciones surjan sin esfuerzo. El objetivo principal de este estudio es revelar adecuadamente la profundidad semántica y la estructura centrada en el tawhid de los mandamientos morales dentro de su contexto, así como reinterpretar los principios morales islámicos utilizando la riqueza semántica que ofrece la Qira'at. En la bibliografía existente, cabe destacar la tesis de máster de Hayrunnisa Bakirci titulada «Principios morales individuales en el Corán» y el artículo de Halil Ibrahim Bulut titulado «Principios morales comunes de las religiones celestiales o valores universales». A diferencia de estos, el enfoque de nuestro artículo en las diferencias de recitación específicamente dentro de la sura Al-An'am refuerza su originalidad. Dado que los estudios independientes centrados en suras que examinan directamente los principios morales islámicos desde una perspectiva del Qira'at son muy limitados, esta investigación pretende cubrir esa laguna y aportar una contribución interdisciplinaria original a los campos del Tafsir y el Qira'at. El alcance se limita a las diferencias de recitación de los versículos que abordan los principios morales en la sura Al-An'am, que presenta de forma sistemática la moralidad del islam centrada en el tawhid. Se emplearon métodos de investigación cualitativos, entre ellos el análisis de textos y la revisión bibliográfica. Desde el punto de vista metodológico, se analizaron las diferencias de recitación sin distinguir entre mutawatir y shadh. Los análisis abarcaron los cambios vocálicos, las lecturas con shadda o takhfif, y las características morfológicas y sintácticas. Estas variaciones se evaluaron con pruebas procedentes de obras tempranas de qira'at, diccionarios árabes y fuentes clásicas de exégesis, analizando meticulosamente sus reflexiones sobre los principios morales. Las contribuciones de las recitaciones a la construcción moral se respaldaron con obras clásicas de eruditos como Zamakhshari, Maturidi y Razi. Los versículos examinados de la sura Al-An'am (54, 68, 108, 120, 136, 152 y 153) demuestran que las diferencias de recitación ofrecen contribuciones semánticas directas a la construcción de la moral islámica. En el versículo 54, las diferencias de lectura «أَنَّهُ / إِنَّهُ» relativas al perdón refuerzan el vínculo causal gramatical entre el esfuerzo activo de reforma del siervo y la misericordia divina. En el versículo 68, en lo que respecta a la responsabilidad social, la lectura con shadda «يُنْسِيَنَّكَ» indica la continuidad de las sugerencias satánicas y la susceptibilidad humana a las influencias externas. En el versículo 108, se analizaron las variaciones «عَدَوًا / عَدُوًّا» relativas a la ética del discurso y al control de la ira; la intensidad de la lectura con shadda revela que el mal deja de ser un reflejo momentáneo para transformarse en un rasgo repetitivo y arraigado. En el versículo 120 (يَكْسِبُونَ / يُكْسِبُونَ), se destaca el equilibrio entre la adquisición individual del pecado y el estímulo del entorno. En el versículo 136 «بِرَّ غَمِهِمْ / زُ غَمِهِمْ», la controversia sobre las vocales hace hincapié en la dimensión

de mentira de la conjetura, mostrando el shirk como una degeneración moral consciente más que como una simple creencia infundada. En el versículo 152, la sensibilidad moral a la hora de proteger los bienes de los huérfanos «تَتَذَكَّرُونَ / تَذَكَّرُونَ» se presenta como un esfuerzo mental continuo, lo que significa un apoyo activo y perpetuo. En el versículo 153 «وَأَنْ / وَإِنْ», la conciencia de la rectitud surge como un mandato divino que abarca todas las buenas obras. En consecuencia, las variaciones en la recitación no contradicen el mensaje fundamental de los versículos; más bien, reflejan de manera complementaria la naturaleza vinculante, continua y centrada en el tawhid de la moralidad divina. Esta riqueza semántica respalda firmemente la construcción del carácter y la teoría de la virtud en la filosofía moral islámica. En plena consonancia con la definición de «disposición» de Ghazali, esto demuestra claramente la continuidad de la moral basada en la voluntad. Las variaciones de recitación delimitan los límites morales en las relaciones sociales, poniendo de relieve el poder transformador del arrepentimiento para la paz interior y las responsabilidades sociales permanentes de cada individuo. El estudio demuestra que la qira'at añade profundidad semántica al texto, y prevé que un examen similar de los principios morales en otras suras a través de las variaciones de recitación aportará contribuciones notables a la literatura.

Palabras clave: Qira'at, interpretación, Corán, En'am, moralidad.

结构化摘要：

“Wujuh al-Qira'at”这一概念的语义内涵，指因诵读差异而导致的《古兰经》文本含义的拓展、深化与多样化。诵读学（Qira'at）不仅是一门发音艺术，更是强化《古兰经》含义的解释源泉。道德是一种植根于人类灵魂的品性，能使行为自然而然地流露出来。本研究的主要目标是充分揭示道德诫命在其语境中的语义深度及以塔威德（Tawhid）为中心的结构，并利用《古兰经》诵读法所提供的语义丰富性，对伊斯兰道德原则进行重新诠释。现有文献中，有海鲁妮萨·巴基尔奇（

Hayrunnisa Bakirci）的硕士论文《〈古兰经〉中的个体道德原则》以及哈利勒·易卜拉欣·布卢特（Halil Ibrahim Bulut）的论文《天后宗教的共同道德原则或普世价值观》。与这些研究不同，本文聚焦于《牲畜章》（Surah Al-An'am）内部的诵读差异，这强化了其原创性。由于从“奇拉阿特”视角直接考察伊斯兰道德原则的、以章为单位的独立研究极为有限，本研究旨在填补这一空白，并为《塔夫西尔》和“奇拉阿特”领域提供原创性的跨学科贡献。研究范围限定于《牲畜章》中涉及道德原则的经文诵读差异，该章系统地阐述了以“塔威德”（Tawhid，独一真主）为核心的伊斯兰道德观。研究采用了定性研究方法，包括文本分析和文献综述。在方法论上，对诵读差异的分析未区分“穆塔瓦提尔”

（mutawatir）与“沙德”（shadh）。考察内容涵盖元音变化、加音（shadda）或减音（takhfif）的诵读方式，以及形态和句法特征。这些变体依据早期《奇拉特》著作、阿拉伯语词典和古典经注资料中的证据进行评估，并细致分析了它们对道德原则的体现。诵读对道德建构的贡献得到了扎马赫沙里、马图里迪和拉齐等学者古典著作的支持。《牲畜章》（第54、68、108、120、136、152和153节）中被考察的经文表明，诵读差异为构建伊斯兰道德提供了直接的语义贡献。在第54节中，关于宽恕的“إِنَّهُ / أَنَّهُ”读法差异，强化了仆人积极的改过努力与真主仁慈之间的语法因果关系。在第68节关于社会责任的论述中，“يَسْتَسْتَفِئُكَ”的加音读法表明了魔鬼诱惑的持续性以及人类易受外部影响的特性。在第108节中，针对言语伦理和愤怒控制的“عَذْوًا / عَذْوًا”读法差异进行了分析；重读读法的强度揭示了邪恶不再是瞬间的本能反应，而是转变为一种反复出现、根深蒂固的性格特征。在第120节（يَكْسِبُونَ / يَكْسِبُونَ）中，突出了个人罪孽的积累与环境诱因之间的平衡。在第136节“بَرِّعْمِهِمْ / زُغْمِهِمْ”中，元音读法之争强调了臆测的虚假性，表明“以物配主”是一种有意识的道德堕落，而非仅仅是毫无根据的信仰。在第152节中，保护孤儿财产所体现的道德敏感性“تَذَكَّرُونَ / تَتَذَكَّرُونَ”被展现为持续的心理努力，象征着积极而持久的支持。在第153节“وَأَنْ / وَإِنْ”中，正直意识作为涵盖一切善行的神圣命令浮现出来。因此，诵读争议并不与经文的基本信息相矛盾；相反，它们互为补充，反映了神圣道德具有约束性、持续性以及以塔威德（Tawhid）为中心的本质。这种语义的丰富性有力地支持了伊斯兰道德哲学中的品格构建与美德理论。这完全契合加扎利对“性向”的定义，清晰地证明了道德基于意志的连续性。诵读变体界定了社会关系中的道德边界，突显了忏悔在实现内心平和及履行个人永久性社会责任方面

的变革力量。本研究证明，诵读变体为经文增添了语义深度，并预期通过诵读变体对其他章中的道德原则进行类似考察，将为学术界作出重要贡献。

关键词：诵读法 (Qira'at)、诠释、古兰经、《恩阿姆章》 (En'am)、道德。

Структурированное Аннотация:

Семантическое отражение понятия «Вуджух аль-Кираат» связано с расширением, углублением и диверсификацией смысла текста Корана вследствие различий в чтении. Наука о кираате — это не просто искусство произношения, а источник толкования, укрепляющий смысл Корана. Нравственность — это качество, укоренившееся в душе человека, позволяющее поступкам возникать без усилий. Основная цель данного исследования заключается в том, чтобы адекватно раскрыть семантическую глубину и структуру нравственных заповедей, ориентированную на таухид, в их контексте, а также переосмыслить исламские нравственные принципы, используя семантическое богатство, предлагаемое «Кираат». В литературе имеются магистерская диссертация Хайрунисы Бакирчи «Индивидуальные нравственные принципы в Коране» и статья Халила Ибрагима Булута «Общие нравственные принципы небесных религий или универсальные ценности». В отличие от них, ориентация нашей статьи на различия в чтении именно в суре «Аль-Анам» подчеркивает её оригинальность. Поскольку независимые исследования, посвящённые конкретным сурам и непосредственно рассматривающие исламские моральные принципы с точки зрения кираата, крайне ограничены, данное исследование направлено на восполнение этого пробела и внесение оригинального междисциплинарного вклада в области тафсира и кираата. Область исследования ограничивается различиями в чтении аятов, затрагивающих моральные принципы в суре «Аль-Анам», которая систематически излагает исламскую мораль, основанную на таухиде. Были использованы качественные методы исследования, включая анализ текста и обзор литературы. С методологической точки зрения различия в чтении анализировались без разграничения между мутаватир и шадх. Исследование охватывало изменения гласных, чтения с шаддой или такхфифом, а также морфологические и синтаксические особенности. Эти вариации оценивались с опорой на свидетельства из ранних трудов по кираату, арабских словарей и классических источников тафсира, при этом тщательно анализировалось их отражение на моральных принципах. Вклад чтений в формирование нравственности был подкреплён классическими трудами таких ученых, как Замахшари, Матуриди и Рази. Исследованные аяты суры «Аль-Анам» (54, 68, 108, 120, 136, 152 и 153) демонстрируют, что различия в чтении вносят непосредственный семантический вклад в формирование исламской морали. В аяте 54 различия в чтении «أَنَّهُ / إِنَّهُ» в контексте прощения укрепляют грамматическую причинно-следственную связь между активными усилиями раба по исправлению и божественным милосердием. В аяте 68, касающемся социальной ответственности, чтение с шаддой «يُسَيِّئُكَ» указывает на непрерывность сатанинских внушений и подверженность человека внешним влияниям. В аяте 108 были проанализированы вариации «عَذْوًا / غَدْوًا», касающиеся этики речи и контроля над гневом; интенсивность чтения с шаддой показывает, что зло перестает быть мимолетным рефлексом, превращаясь в повторяющийся, укоренившийся характер. В аяте 120 (يَكْسِبُونَ / يَكْتَسِبُونَ) подчеркивается баланс между индивидуальным приобретением греха и поощрением со стороны окружающей среды. В аяте 136 «بِرْغَمِهِمْ / رُغْمِهِمْ» спор о гласных подчеркивает лживый характер домислов, показывая ширк как сознательное нравственное разложение, а не просто беспочвенное верование. В аяте 152 нравственная чуткость в защите имущества сирот «تَذَكَّرُونَ / تَذَكَّرُونَ» представлена как непрерывное умственное усилие, означающее активную, постоянную поддержку. В аяте 153 «وَأَنَّ / وَإِنَّ» сознание праведности предстает как божественный порядок, охватывающий все добрые дела. Следовательно, разногласия в чтении не противоречат основному посланию аятов; напротив, они взаимодополняющим образом отражают обязательный, непрерывный и сосредоточенный на таухиде характер божественной морали. Это семантическое богатство убедительно подкрепляет теорию формирования характера и добродетели в исламской моральной философии. Полностью согласуясь с определением «диспозиции» Газали, это ясно доказывает основанную на воле непрерывность нравственности. Варианты чтения очерчивают нравственные границы в социальных отношениях, подчеркивая преобразующую силу покаяния для достижения внутреннего мира и постоянных индивидуальных социальных обязательств. Исследование доказывает, что «кираат» придает тексту семантическую глубину, и позволяет предположить, что аналогичный анализ нравственных принципов в других сурах через призму вариантов чтения внесет значимый вклад в научную литературу.

Ключевые слова: Кираат, интерпретация, Коран, «Эн'ам», мораль.

संरचित सारांश:

"वुजूह अल-किरा'त" की अवधारणा का अर्थ है कुरआन की आयतों के पाठ में उच्चारण भिन्नताओं के कारण अर्थ का विस्तार, गहराई और विविधता। किरा'त का विज्ञान केवल उच्चारण की कला नहीं है, बल्कि यह कुरआन के अर्थ को सुदृढ़ करने वाला एक व्याख्यात्मक स्रोत है। नैतिकता मानव आत्मा में स्थापित एक प्रवृत्ति है, जो कर्मों को सहजता से प्रकट होने देती है।

इस अध्ययन का प्राथमिक उद्देश्य अपने संदर्भ में नैतिक आज्ञाओं की अर्थ-गहराई और तौहीद-केंद्रित संरचना को पर्याप्त रूप से प्रकट करना, और किरा'त द्वारा प्रदान की गई अर्थ-समृद्धि का उपयोग करके इस्लामी नैतिक सिद्धांतों की पुनर्व्याख्या करना है। साहित्य में, हयून्निसा बकिर्ची की मास्टर की थीसिस "कुरान में व्यक्तिगत नैतिक सिद्धांत" और हलील इब्राहीम बुलुत का लेख "आकाशीय धर्मों के सामान्य नैतिक सिद्धांत या सार्वभौमिक मूल्य" मौजूद हैं। इनसे अलग, हमारे लेख का सुरह अल-अन'आम के भीतर विशेष रूप से पाठ-उच्चारण के अंतर पर ध्यान केंद्रित करना इसकी मौलिकता को मजबूत करता है। चूंकि किरा'त के दृष्टिकोण से इस्लामी नैतिक सिद्धांतों की सीधे तौर पर जांच करने वाले स्वतंत्र, सुरह-केंद्रित अध्ययन बहुत सीमित हैं, इस शोध का उद्देश्य इस कमी को दूर करना और तफ़सीर और किरा'त के क्षेत्रों में एक मौलिक अंतःविषय योगदान प्रदान करना है। इसका दायरा सूरा अल-अन'आम में नैतिक सिद्धांतों को संबोधित करने वाली आयतों के पाठ-भेदों तक सीमित है, जो व्यवस्थित रूप से इस्लाम की तौहीद-केंद्रित नैतिकता को प्रस्तुत करती है। पाठ विश्लेषण और साहित्य समीक्षा सहित गुणात्मक अनुसंधान विधियों का उपयोग किया गया। पद्धतिगत रूप से, मुतवातिर और शाध के बीच अंतर किए बिना पाठ-उच्चारण के अंतरों का विश्लेषण किया गया। जांच में स्वर परिवर्तन, शद्दा या तखफ़ीफ़ पाठ, और रूपगत तथा वाक्यगत विशेषताएं शामिल थीं। इन भिन्नताओं का मूल्यांकन प्रारंभिक किरा'त कृतियों, अरबी शब्दकोशों और शास्त्रीय व्याख्या स्रोतों से प्राप्त साक्ष्यों के साथ किया गया, और नैतिक सिद्धांतों पर उनके प्रतिबिंबों का सावधानीपूर्वक विश्लेषण किया गया। ज़माखशरी, मातुरीदी और राज़ी जैसे विद्वानों की शास्त्रीय कृतियों द्वारा नैतिक निर्माण में पाठभेदों के योगदान का समर्थन किया गया। सूरा अल-अन'आम (54, 68, 108, 120, 136, 152, और 153) में जांचे गए आयतें यह दर्शाती हैं कि पाठभेद इस्लामी नैतिकता के निर्माण में प्रत्यक्ष अर्थपूर्ण योगदान देते हैं। आयत 54 में, क्षमा के संबंध में "أَنَّهُ يُؤْتِي" के पाठ भेद सेवक के सक्रिय सुधार प्रयास और दैवीय दया के बीच व्याकरणिक कारण संबंध को सुदृढ़ करते हैं। आयत 68 में, सामाजिक जिम्मेदारी के संबंध में, शद्दा पाठ "يُتَسَبَّحُ" शैतानी सुझावों की निरंतरता और बाहरी प्रभावों के प्रति मानवीय संवेदनशीलता को इंगित करता है। आयत 108 में, वाक्-नैतिकता और क्रोध नियंत्रण से संबंधित "عُذْرًا / عُذْرًا" के भिन्न रूपों का विश्लेषण किया गया; शद्दा रीडिंग की तीव्रता यह प्रकट करती है कि बुराई एक क्षणिक प्रतिक्रिया होना बंद हो जाती है, और एक दोहराए जाने वाले, स्थापित चरित्र में बदल जाती है। आयत 120 (يُكْسِبُونَ / يُكْسِبُونَ) में, व्यक्तिगत पाप अर्जन और पर्यावरणीय प्रोत्साहन के बीच संतुलन पर प्रकाश डाला गया है। आयत 136 "بِرْغَمِهِمْ / رُغْمِهِمْ" में, स्वर विवाद अनुमान के झूठे आयाम पर जोर देता है, जो शिर्क को केवल निराधार विश्वास के बजाय एक सचेत नैतिक पतन के रूप में दर्शाता है। आयत 152 में, अनाथ की संपत्ति की रक्षा में नैतिक संवेदनशीलता "تَنْكُرُونَ / تَنْكُرُونَ" को एक सतत मानसिक प्रयास के रूप में दिखाया गया है, जो सक्रिय, निरंतर समर्थन का प्रतीक है। आयत 153 में "وَأَنَّ" में ईमानदारी की चेतना सभी अच्छे कर्मों को समेटे हुए एक दैवीय आदेश के रूप में उभरती है। परिणामस्वरूप, पाठ संबंधी मतभेद आयतों के मूल संदेश का खंडन नहीं करते; बल्कि, वे पूरक रूप से दैवीय नैतिकता के बाध्यकारी, निरंतर और तौहीद-केंद्रित स्वभाव को दर्शाते हैं। यह अर्थपूर्ण समृद्धि इस्लामी नैतिक दर्शन में चरित्र निर्माण और सद्गुण सिद्धांत का दृढ़ता से समर्थन करती है।

गज़ाली की प्रवृत्ति परिभाषा के साथ पूरी तरह से मेल खाते हुए, यह स्पष्ट रूप से नैतिकता की इच्छा-आधारित निरंतरता को साबित करता है। पाठ-भेद सामाजिक संबंधों में नैतिक सीमाओं को रेखांकित करते हैं, जो आंतरिक शांति और व्यक्तिगत स्थायी सामाजिक जिम्मेदारियों के लिए पश्चाताप की परिवर्तनकारी शक्ति को उजागर करते हैं। यह अध्ययन साबित करता है कि किरा'त पाठ में अर्थ-सामर्थ्य की गहराई जोड़ती है, और यह आशा करता है कि अन्य सूराओं में पाठ-भेदों के माध्यम से नैतिक सिद्धांतों की इसी तरह की जांच करने से साहित्य में उल्लेखनीय योगदान मिलेगा।

कीवर्ड: किरा'त, व्याख्या, कुरान, अन'आम, नैतिकता।

Yapılandırılmış Özet:

“Vucühü'l-Kıra'at” kavramının semantik yansıması, Kur'an metninin anlamının, tilavetteki farklılıklar nedeniyle genişlemesini, derinleşmesini ve çeşitlenmesini ifade eden bir kavramdır. Kıraat ilmi sadece bir telaffuz sanatı değil, aynı zamanda Kur'an'ın anlamını güçlendiren bir yorum kaynağıdır. Ahlâk, insanın nefsinde yerleşmiş ve fiillerin zahmetsizce ortaya çıkmasını sağlayan bir melekedir. Bu çalışmanın temel amacı, ahlâkî buyrukların bağlam içindeki anlam derinliğini ve tevhid merkezli yapısını yeterince ortaya koymak, kıraat ilminin sunduğu bu semantik zenginlikten istifade ederek İslâm ahlâk ilkelerini yeniden yorumlamaktır. Literatürde Hayrunnisa Bakırcı'nın *Kur'an'da Ferdî Ahlâk İlkeleri* adlı yüksek lisans tezi ile Halil İbrahim Bulut'un *Semavî Dinlerin Ortak Ahlâk İlkeleri ya da Evrensel Değerler* isimli makalesi bulunmaktadır. Bu çalışmalardan farklı olarak, makalemizin En'âm sûresi özelinde kıraat farklılıklarını merkeze alması çalışmanın özgünlüğünü pekiştirmektedir. İslâm ahlâk ilkelerini doğrudan kıraat ilmi perspektifiyle inceleyen müstakil ve sûre odaklı çalışmaların oldukça sınırlı olması hasebiyle, araştırma mevcut boşluğu doldurmayı ve tefsir alanı ile kıraat ilmine disiplinlerarası özgün bir katkı sağlamayı hedeflemektedir. Çalışmanın kapsamı, İslâm'ın tevhid merkezli ahlâk anlayışını sistematik ve sarıh bir biçimde sunan En'âm sûresinde yer alan ahlâkî ilkelere yönelik âyetlerin kıraat farklılıkları ile sınırlandırılmıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden metin analizi ve literatür taraması kullanılmıştır. Metodolojik olarak kıraat farklılıkları, mütevatır veya şâz kıraat ayrımına gidilmeksizin incelenmiştir. İncelemeler; hareke değişimleri, kelimelerin şeddeli veya tahfifle okunması, sarf ve i'râb özellikleri bakımından gerçekleştirilmiştir. Bu vecihler, ilk dönem kıraat eserleri, Arapça sözlükler ve klasik tefsir kaynakları üzerinden delilleriyle birlikte değerlendirilerek ahlâkî ilkelere yansımaları ayrıntılı olarak tahlil edilmiştir. Zemahşerî, Mâtürîdî ve Râzî gibi âlimlerin klasik eserleriyle kıraatlerin ahlâk inşasına katkıları desteklenmiştir. Makale kapsamında incelenen En'âm sûresindeki âyetler (54, 68, 108, 120, 136, 152 ve 153. âyetler), kıraat farklılıklarının İslâm'ın ahlâk inşasına doğrudan semantik katkılar sunduğunu göstermektedir. 54. âyette af dileme bağlamında yapılan (/ أَتَىٰ) okuyuş farklılıkları, kulun hatadan dönüp ortaya koyduğu aktif ıslah çabasının ilâhî mağfiret ve rahmetle olan nedensel bağını nahiv kaideleriyle pekiştirmektedir. 68. âyette müminin toplumsal sorumluluğu bağlamında "يُنْصِتْكَ" lafzının şeddeli (يُنْصِتْكَ) okunması, şeytanî telkinlerin sürekliliğine ve insanın dış etkilere açıklığına işaret etmektedir. 108. âyette söz ahlâkî ve öfke kontrolü bağlamında geçen "عَذْوًا / عَذْوًا" vecihleri tahlil edilmiş; şeddeli okuyuşun eyleme kattığı yoğunluk ile, kötülüğün anlık bir refleks olmaktan çıkıp kişide sürekli tekrar eden yerleşik bir karaktere dönüşebileceği tespit edilmiştir. 120. âyette (يَكْسِبُونَ / يَكْسِبُونَ) günahların bireysel kesbi ile çevresel faktörlerin teşviki arasındaki denge öne çıkarılırken; 136. âyette (بِرْغَمِهِمْ / رْغَمِهِمْ) hareke ihtilafı üzerinden zannın yalan boyutu vurgulanmış, şirkin temelsiz bir inançtan öte bilinçli bir ahlâkî yozlaşma olduğu gösterilmiştir. 152. âyette yetim malının korunmasındaki ahlâkî hassasiyetin (/ تَذَكُّرُونَ) süreklilik arz eden zihinsel bir çaba olduğu, bu okuyuşun yetimi fiilen de daima desteklemeyi ifade ettiği; 153. âyetteki (وَأَنَّ / وَإِنَّ) vecihlerinde ise istikamet şuurunun bütün iyi eylemleri kapsayan ilâhî bir nizam olduğu ortaya konulmuştur. Araştırma neticesinde, kıraat ihtilaflarının âyetlerin temel mesajında herhangi bir çelişkiye yol açmadığı, bilakis ilâhî ahlâkın bağlayıcılığını, sürekliliğini ve tevhid merkezli yapısını tamamlayıcı bir şekilde yansıttığı tespit edilmiştir. Elde edilen semantik zenginlik, İslâm ahlâk felsefesindeki karakter inşası ve erdem teorisini güçlü bir biçimde desteklemektedir. Gazâlî'nin meleke tanımıyla da bütünüyle uyuşan bu durum, ahlâkın iradeye dayalı sürekliliğini açıkça ispatlar. Kıraat vecihleri, müminin sosyal ilişkilerindeki ahlâkî sınırları net bir şekilde çizerken, içsel huzurun inşasında tevbenin dönüştürücü gücüne ve bireyin daimi toplumsal sorumluluklarına dikkat çekmektedir. Çalışma, kıraat ilminin metne anlamsal derinlik kattığını ispatlamakta ve Kur'an-ı Kerim'in diğer sûrelerindeki ahlâkî ilkelerin de benzer bir yaklaşımla, farklı kıraat vecihleri üzerinden incelenmesinin literatüre dikkate değer katkılar sunacağını öngörmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kıraat, Tefsir, Kur'an, En'âm, Ahlâk.

Semantic Projections of the Aspects of Recitation: A Study on the Moral Principles in Surah Al-An'am

Introduction

The fundamental sources of the moral principles upon which the religion of Islam is built are the Holy Quran and the Sunnah. The correct understanding and application of these principles are of great importance for the individual to reach moral maturity and for the establishment of social order.

The recitation of the Holy Quran in various ways (wujuh) does not merely present a phonetic or morphological diversity; on the contrary, it manifests as fundamental semantic elements that expand the signifying scope of the text (nass), thereby determining the extent and application methods of the rulings. The limited number of independent studies in the literature that examine moral principles from the perspective of the science of Qira'at (Quranic recitation) highlights the originality of this research. The scope of the study is restricted to the recitation differences of the verses addressing moral principles in Surah Al-An'am. In this context, the article aims to contribute to the interpretation of moral values from the perspective of Qira'at and to fill the gap in the literature regarding this subject.

Discussions regarding the recitation differences transmitted from the Prophet continue to this day (Ağırbaş, 2024, p. 661). The Qira'at-centered debates, which deepened towards the end of the 1st century and the beginning of the 2nd century AH, have maintained their place on the agenda throughout every period of history and intensified during times of political, social, and cultural change in Muslim societies (Dağ, 2013, p. 312). The science of Qira'at, as one of the Islamic sciences, holds a special place in terms of its formation process and content, and has also served as a guarantee for the preservation of the divine word (Olaş & Kudat, 2025, p. 1657). Considering the mutual recitation (arz) and hearing (sama') between the Prophet and the Angel Gabriel, as well as the revelation scribes memorizing and writing down the Quranic verses upon hearing them directly from the Prophet, it demonstrates that the science of Qira'at is the first of the Islamic sciences.

This study aims to adequately reveal the semantic depth and tawhid-centered structure of moral commandments within their context, and to increase the utilization of the semantic richness offered by the recitations. In the literature review, Hayrunnisa Bakırcı's master's thesis titled Individual Moral Principles in the Quran (Bakırcı, 2014) and Halil İbrahim Bulut's article titled Common Moral Principles of Heavenly Religions or Universal Values (Bulut, 2015) were identified. However, since Islamic moral principles are not addressed within the context of a specific surah and by considering recitation differences in the aforementioned studies, the original aspect of this article, distinct from them, is the examination of moral principles specifically within Surah Al-An'am and from the perspective of Qira'at.

In this study, recitation differences are not treated merely as lexical modifications; rather, the semantic richness these differences bring to the verses mentioning moral principles is evaluated as a contributing factor to the construction of Islamic morality. In our research, recitation differences will be examined with their evidence based on early Qira'at works. The semantic dimensions of words with recitation variations will be evaluated by utilizing Arabic dictionaries and tafsir (exegesis) works, thereby striving to contribute to the fields of Qira'at and tafsir. The topic of Islamic morality is examined under specific headings: being forgiving in the context of verse 54 of Surah Al-An'am, the believer's social responsibility in verse 68, speech ethics in verse 108, sin and the feeling of shame in verse 120, absolute knowledge and conjecture in verse 136, the protection of the orphan's property in verse 152, and divine rectitude (istiqamah) in verse 153. Recitation differences were analyzed without distinguishing between mutawatir (continuous) and shadh (anomalous) recitations, focusing on vowel (harakah) changes, readings with shadda (gemination) or takhfi (lightening), and morphological (sarf) and syntactic (i'rab) features. The translations of the verses are taken from the Kur'an-ı Kerim Meâli (Meaning of the Holy Quran) prepared by Prof. Dr. Hayrettin Karaman, Prof. Dr. Mustafa Çağrı, Prof. Dr. İbrahim Kâfi Dönmez, and Prof. Dr. Sadrettin Gümü, published by the Presidency of Religious Affairs in 2017.

The Concept of Morality and the Sources of Islamic Morality

The word *ahlâk* (morality/ethics) is the plural of the Arabic word *khuluq* (خلق) and is used in a singular sense in Turkish. *Khuluq* encompasses meanings such as religion, nature, disposition, and character. (Cevherî, 1987, p. 6/1671; Ibn Manzûr, n.d., p. 10/85; Zekeriyya, 1979, p. 2/213-214). In Islamic thought, the concept of morality refers to a firmly established state of mind from which actions proceed easily and effortlessly, without the need for prior thought or deliberation. (al-Jurjani, 1983, p. 101). In this context, morality is not considered a set of temporary attitudes and behaviors, but an ingrained trait within one's personality.

The subject matter of the science of ethics is human actions that can be characterized as moral. The moral value of an action depends on it originating from the individual, being performed consciously and intentionally, and being executed through free will and choice. Furthermore, this act must be an evaluable, meaning judgeable, action. (Bulut, 2015).

Al-Ghazali (d. 505/1111), who holds a prominent place in Islamic moral philosophy, approached morality as a faculty (*malakah*) established in the human soul, stating that through this faculty, behaviors emerge easily without any intellectual exertion. (Al-Ghazali, n.d., p. 3/49). Similarly, Ibn Miskawayh (d. 421/1030) defined morality as a state of the human being, noting that this state impels the person to perform actions effortlessly. (Recep Kılıç, 2017, p. 17). Al-Sharif al-Jurjani (d. 816/1413) described morality as "a firm faculty ingrained in the soul, from which actions and movements easily emanate." (al-Jurjani, 1983, p. 102). These definitions demonstrate that morality is a continuous structure that guides the human behavioral world.

The concept of "Islamic morality" is used to express the way of life that Islam offers to humanity and the system of thought that shapes this lifestyle. The primary source of Islamic morality is the Holy Quran. The Quran establishes the fundamental principles regarding moral tenets and determines the qualities that an Islamic personality must possess. The second primary source is the hadiths; therefore, the words, attitudes, and behaviors of the Prophet (PBUH) constitute the practical dimension of Islamic morality. (Recep Kılıç, 2017, p. 29).

God Almighty created human beings and, through the prophets, conveyed the moral and legal principles they need to lead a peaceful life. The Holy Quran defines the foundations of Islamic morality and clearly outlines the characteristics an ideal Muslim personality should possess.

Semantic Projections of Wujuh al-Qira'at

Semantics is a branch of knowledge and an expression doctrine that examines the relationship between the meanings conveyed by words or propositions. (Uçar, 2024, p. 210). The semantic projection of *Wujuh al-Qira'at* (variations in Quranic recitation) is a concept that expresses the expansion, deepening, and diversification that recitation differences create in the semantic world of the Quranic text. The science of *Qira'at* is not merely an art of pronunciation but also a source of interpretation that fortifies the miraculous meaning of the Quran. Knowing these recitation differences protects a person from arbitrary exegesis and interpretations on the one hand, while on the other, it enables them to learn Arabic linguistic rules and thus reach a profound semantic richness in interpretation. (Kudat, 2020, p. 66). This is because it is impossible for the Quran, revealed in Arabic, and the *Qira'at* not to comply with linguistic rules. (Dağ, 2013, p. 66). Ibn Qutaybah states that all *qira'at* variations are the word of God, revealed to the Messenger of God through Gabriel. (Kılıç, 2021, p. 1404). Regarding recitation differences, during the early periods of revelation, the sole authority on Quranic recitation was the Prophet. When the Companions learned a recitation from him, they accepted it indisputably, and there were no debates suggesting one recitation was superior to another. (Ünal, 2004, p. 72). With non-Arabs embracing Islam, errors emerged such as pronunciations lacking Arabic eloquence, additions or omissions in words, mistakes in letter articulation, syntactic (*i'rab*) errors regarding vowels and unvoiced consonants (*sukun*), and misapplications in *tafkhim* (velarization), *tarqiq* (attenuation), *ikhfa* (concealment), *izhar* (clarity), and *idgham* (assimilation). (Ağırbaş, 2024, p. 217).

In the Holy Quran, moral principles are presented as foundational tenets that regulate a person's individual and social life. These principles are not merely treated as commands and prohibitions; rather, they are framed within a context that constructs human consciousness, guides the will, and strengthens the sense of responsibility. (Çatal, 2025a). Surah Al-An'am is one of the chapters that systematically presents a *tawhid*-centered understanding of morality. When certain moral principles in this surah are examined within the context of recitation differences, semantic depth and moral guidance become more pronounced.

By utilizing recitation differences, ambiguous expressions are clarified, and these variations provide the opportunity to derive diverse meanings by adding clarity and richness to the text. (Ağırbaş, 2024, p. 662). Other verses containing moral content will be discussed under headings below, taking into account the impact of recitation differences on meaning and interpretation.

Seeking Forgiveness

The believing individual strives to be forgiven by God and applies an imitation of God's forgiveness in their daily relationships. Religion advises the believing individual to forgive and to be cleansed of vengeful feelings; therefore, when the offended individual forgives the offender, they will experience a sense of peace, believing they have fulfilled a religious duty. (Güven & Erdem, 2020, p. 580).

Not persisting in error is a fundamental principle in Islamic morality. Surah Al-An'am, verse 54, states that if a person repents and reforms themselves after committing a mistake, they will attain God's mercy and forgiveness:

"Your Lord has decreed upon Himself mercy: that any of you who does wrong out of ignorance and then repents after that and corrects himself - indeed, He is Forgiving and Merciful." (Al-An'am 6/54)

Regarding the pronunciation of the particle "أَنَّ/إِنَّ" (anna/inna) in the expressions "أَنَّهُ مِنْ عَمَلٍ" and "فَأَنَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ" in Surah Al-An'am verse 54, there are differences among the Imams of *Qira'at*

concerning whether the *hamza* should be recited with a *fathah* (a) or a *kasrah* (i). Ibn Kathir, Abu 'Amr, Hamzah, and Al-Kisa'i read the particle in both places with a *kasrah* on the *hamza*, as "إِنَّهُ" (innahu) and "فَإِنَّهُ" (fa-innahu). 'Asim and Ibn 'Amir read both particles as "أَنَّ" (annahu) and "فَأَنَّ" (fa-annahu). Nafi' recited the first particle with a *fathah* on the *hamza* "أَنَّ", and the second particle with a *kasrah* "فَإِنَّ". (Ad-Dani, 1404, p. 102; az-Zanjalah, 1997, p. 252; Ibn Mujahid, 1400, p. 258; Ibn al-Jazari, n.d., p. 2/258; Makki b. Abi Talib, 1981, p. 1/432).

When read as "إِنَّ" (*inna*), it transforms what follows into a new, independent/inceptive sentence (*isti'naq*). Particularly in the reading of "فَإِنَّ" with a *kasrah* in the second part of the verse, the sentence following the letter "fa" (ف) conveys an independent ruling and directly becomes the answer to the preceding subject-predicate or conditional clause. (Abi Abdillah, 1993, p. 471). When read as "أَنَّ" (*anna*), it gives the sentence the meaning of a verbal noun (*masdar*). Reading the first part with a *fathah* as "أَنَّ" allows it to be an apposition (*badal*) for the word "mercy" at the beginning of the verse. (As-Safaqusi, 2004, p. 209). The reading of the second particle with a *fathah* as "فَأَنَّ" is explained either as being an apposition to the first "أَنَّ" particle or acting as the predicate of an omitted (*mahzuf*) subject thereafter. (Karakuş, 2019, p. 98).

In this verse, reading the particle "أَنَّ" with a *fathah* or *kasrah* leads to differences in the grammatical structure of the sentence but does not alter the fundamental message of the verse. However, it expands the verse's semantic field. Both readings emphasize the all-encompassing nature of God's mercy and the role of repentance in moral transformation.

In Islamic morality, a dry expression of "I apologize" is not considered sufficient; "reformation" (*islah*) is stipulated as a condition for the acceptance of repentance. The reading of Ibn Kathir, Abu 'Amr, Hamzah, and Al-Kisa'i with a *fathah* in both places signifies that forgiveness is considered an apposition of mercy, demonstrating that the effort of reform shown by the servant is directly related to forgiveness in the sight of God. This turns the act of regret from being merely a psychological relief into a process of moral reconstruction. Being able to turn away from error and ask for forgiveness is the first step in a person's moral development and the beginning of the process of becoming a virtuous individual.

The Social Responsibility of the Believer

When we look at the individual and society within the Islamic thought system, it is seen that society is a unity composed of individuals and is evaluated as such. It is individuals who shape society and guide it. Individuals also manifest their existence within society. (Öz, 2027, p. 1630). Muslims are obliged to display a completely humane approach and responsibility not only within their own community but also towards members of other religions or those without any religious affiliation. (Öz, 2027, p. 1633).

The recitation difference in verse 68 of Surah Al-An'am makes the boundaries of moral responsibility more distinct. This verse imposes a social responsibility on the believer. This responsibility determines what attitude should be taken in the event of an insult to their religion. The believer must defend the values they believe in under all circumstances. The attitude they should adopt in the face of a verbal attack or mockery directed at them is explained in this verse.

The recitation difference in the word "يُنْسِيَنَّكَ" in this verse indicates when moral responsibility begins in the event of an insult to Islam. In the expression "وَأَمَّا يُنْسِيَنَّكَ الشَّيْطَانُ", the word "يُنْسِيَنَّكَ" is recited both with and without a *shadda* (gemination). While all the Imams of *Qira'at* read it as "يُنْسِيَنَّكَ", only Ibn Amir alters the voice of the verb and reads it as "يُنْسِيَنَّكَ". (Ibn Mujahid, 1400, p. 260). The words "أنسى" and "نسى" mean the same thing. (E. M. M. b. A. Azhari, 1991, p. 1/363). The evidence for those who read it as "يُنْسِيَنَّكَ" is that this word appears as "وما أنسانيه إلا الشيطان أن أذكره" in verse 63 of Surah Al-Kahf. (E. A. al-H. b. A. Ibn Khalawayh, 1979, p. 3/226). When the letter "ن" in the word "يُنْسِيَنَّكَ" is read with a *shadda*, it conveys a strong meaning of emphasis (*ta'kid*). (Abi

Abdillah, 1993, p. 475). According to this reading, the origin of the word is the present/future (*mudari*) form of the verb "نَسِيَ يُنْسِي". (E. A. H. b. A. Ibn Khalawayh, 2006, p. 100). When this word is read with a *shadda*, it means causing someone to forget something. (Abdulhamid Ömer, 2008, p. 3/2207).

The meaning of causing someone to forget something in Ibn Amir's reading of "يُنْسِيَنَّكَ" shows that humans can be exposed to external influences and that, morally, humans are beings susceptible to satanic suggestions. However, this does not mean that humanity is completely exempt from responsibility. On the contrary, the context of the verse indicates that moral responsibility restarts the moment one remembers. Additionally, the reading with the *shadda* suggests that the influence of Satan is continuous, his whisperings are persistent, and humans can fall into heedlessness through an involuntarily repeated process. The reading of the word "يُنْسِيَنَّكَ" with and without a *shadda* points to the fact that humans are beings with the potential to err.

Speech Ethics and Anger Management

Anger, which holds a significant place in our daily lives, is a highly natural, universal, and humane emotional response to unsatisfied desires, undesirable outcomes, and unmet expectations. (Örs et al., 2012, p. 3).

In Surah Al-An'am, believers are commanded to observe the principle of moderation in their words and actions; specifically, consciously avoiding behaviors and discourse that could trigger insults directed at God is prohibited in verse 108 as follows:

"And do not insult those they invoke other than Allah, lest they insult Allah in enmity without knowledge." (Al-An'am 6/108)

Regarding the word "عَدُوًّا" in the expression "عَدُوًّا بَغْضًا عَلِيمًا" in this verse, Ya'qub read the letters 'ayn and dal with a *dammah* (u) and the letter waw with a *shadda*, while the others read the 'ayn with a *fathah* (a), the dal with a *sukun* (unvoweled), and the waw without a *shadda*. (Ibn al-Jazari, n.d., p. 2/261). Ya'qub's reading of "عَدُوًّا" is on the metric pattern of "عَلُوًّا". (Hamadhani, 1994, p. 485). This reading belongs to Hasan (d. 399/1099), Abu Raja (d. 105/723), and Qatadah (d. 117/735). Both "العَدُوَّا" and "الْعَدُوَّا" carry the meaning of transgression/oppression (*zulm*) and denote overstepping the boundaries set by God. (Ibn Jinnis, 1994, p. 1/226). While this word is used in the singular, it is also used in the plural. (Al-Qurtubi, 1964, p. 7/61). The word "عَدُوًّا" is the verbal noun of the verb "عَدَا", and here, insulting is seen as enmity. Both the reading "عَدُوًّا" and "عَدُوًّا" mean the same thing. (Abi Abdillah, 1993, p. 491). When read as "عَدُوًّا", the meaning becomes "They too will thoroughly overstep the limits." Furthermore, it can be used in the sense of transgression by implying an omitted *lam* letter at the beginning of the word *zulm*. In this case, the meaning becomes, "Then they will insult God by committing transgression." (Ar-Razi, 1999, p. 13/109). However, the reading "عَدُوًّا" also carries the meaning of showing enmity by oppressing people. (Zekeriyya, 1979, p. 4/249). When someone oppresses another, both the word "عَدُوًّا" and "عَدُوًّا" can be used. (M. b. A. Azhari, 2001, p. 3/69). Az-Zamakhshari states that Ibn Kathir read it as "عَدُوًّا", meaning showing enmity towards God out of ignorance. (Az-Zamakhshari, 1986, p. 2/56).

Both readings in this verse carry the meanings of transgression, overstepping bounds, and enmity (al-Kirmani, 1974, p. 168), and it is understood that they do not lead to a change in meaning in the verse's message. The verse draws attention to the fact that a verbal attack can lead to mutual hostility and consequences amounting to disbelief. (Al-Qurtubi, 1964, p. 7/61).

Ya'qub's preferred reading, with a *dammah* on the 'ayn and dal and a *shadda* on the waw, is observed to strengthen the meaning of exaggeration and continuity in the wording. From this recitation, it is understood that the act of insulting gains a dimension of concentrated, habitual, and

deliberate aggression rather than being an isolated, momentary outburst. The reading "عُدْوًا" preferred by the other Imams of *Qira'at* reflects a simpler form of the verbal noun derived from the same root and does not contradict the aforementioned reading in terms of meaning.

In Islamic jurisprudence and morality, blocking the paths leading to evil (*sadd al-dhara'i'*) is a fundamental principle. Consequently, the reading "عُدْوًا", in its classical verbal noun form, expresses the momentary nature of the action, a person's temporary loss of anger control, an outburst spoken thoughtlessly, and emphasizes human vulnerabilities and fallibility. In Ya'qub's reading of "عُدْوًا", the addition of the *shadda* and the vowel change impart "continuity and intensity" to the action. Morally, this reading represents enmity, oppression, and insulting shifting from a momentary reflex to an entrenched trait within a person. It demonstrates that in Islamic morality, even when one is in the right, one cannot step outside legitimate boundaries while defending their faith, and that insulting the sanctities of the interlocutor cannot be a moral method of defense.

Sin and the Feeling of Shame

Shame is the state of facing the loss of self-esteem due to inappropriate behavior. The differences among individuals regarding this emotion are formed later, that is, after birth, through environmental influence and education. Every human being is born with a sense of shame, but the fact that they have different manifestations of shame is shaped by education. (Kasapoğlu, 2011, p. 3).

In the Holy Quran, God Almighty identified prohibitions, characterized committing these acts as sin, and warned believers to avoid these behaviors. In Surah Al-An'am verse 120, it is commanded to stay away not only from overt evils but also from all kinds of sins, whether apparent or concealed:

"And leave what is apparent of sin and what is concealed thereof. Indeed, those who earn [blame for] sin will be recompensed for that which they used to commit." (Al-An'am 6/120)

What is meant by the apparent and concealed of sin is: do not commit the open nor the secret of the evil deed. It means a deed whose evil is clear and obvious even if done in secret. (Yazır, n.d., p. 3/505). Az-Zajjaj also gives this verse the meaning: do not approach the apparent or concealed of the things forbidden to you. (Az-Zajjaj, 1988, p. 2/287).

The expression "إِنَّ الَّذِينَ يَكْسِبُونَ الْأَثْمَ" in this verse was read by Mu'adh bin Jabal in an anomalous (*shadh*) recitation as "إِنَّ الَّذِينَ يُكْسِبُونَ الْأَثْمَ". (E. A. al-H. b. A. Ibn Khalawayh, 1979, p. 46). In this reading, the meaning becomes "Sin is earned by them," and the word sin is placed in the position of the proxy agent (*na'ib al-fa'il* / passive subject). However, the reading "يَكْسِبُونَ الْأَثْمَ", which is the preference of the majority of *Qira'at* Imams (Khatib, 2000, p. 2/535), indicates that sin is actively acquired (*kasb*) by the servant.

Commentators have interpreted the expression "apparent and concealed evil" in the verse in different ways. Al-Mawardi (d. 450/1058) stated that this expression points to fornication/adultery (Al-Mawardi, n.d., p. 2/186); while Ad-Dahhak (d. 64/684) expressed that the apparent evil is alcohol, and the concealed evil is fornication. (Al-Baghawi, 1999, p. 2/170). It is also stated that it could mean abandoning the commission of sin both when among people and when alone and far from them. (Al-Maturidi, 2005, p. 4/243).

It is known that in the pre-Islamic Arab society (Jahiliyyah), while public fornication was avoided, secret fornication was common. In this context, it is understood that the verse forbids all kinds of immorality, whether secret or open. Furthermore, due to the generality expressed by the wording, it must be accepted that this prohibition is not limited merely to a specific type of sin but encompasses all shameful acts, apparent or concealed. (Ar-Razi, 1999, p. 13/178).

Establishing social peace is possible through a societal structure composed of moral individuals. In this context, preventing fornication and all kinds of immorality from being committed openly or secretly is of great importance both in terms of protecting individual dignity and ensuring the continuity of healthy generations. Fornication, as a grave sin that damages human dignity and shakes the social structure, was prohibited in verse 32 of Surah Al-Isra, and in verses 68-70 of Surah Al-Furqan, it was declared that those who commit this act will be subjected to a heavy penalty. The requirement of four witnesses to prove fornication aims to protect individual rights and the principle of chastity, alongside emphasizing the seriousness of the crime. (E.B.M.b. Ebi's-Sehl, n.d., p. 9/38).

In conclusion, it is understood that the expression "إِنَّ الَّذِينَ يَكْسِبُونَ الْإِثْمَ" in this verse emphasizes that in Islamic morality, sins are realized through the servant's own acquisition (*kasb*). Humans are not the object of sin, but its conscious agent. It is observed that the reading variation "يَكْسِبُونَ" draws attention to the individuality of sin. The reading "يُكْسِبُونَ" suggests that external factors such as the ego (*nafs*), Satan, a bad environment, or social corruption can push a person toward sin. Additionally, from Al-Maturidi's interpretation of the apparent and concealed sin—meaning that sin should not be committed either when among people or when away from them—it is understood that one must stay away from sin out of shame before God, both in the presence of others and where no one is around. Otherwise, immorality reaches a societal dimension.

Certain Knowledge and Conjecture

In the context of the value of knowledge, the Quran includes three concepts: *Ilm al-Yaqin* (certain rational knowledge), *Ayn al-Yaqin* (certain observable knowledge), and *Haqq al-Yaqin* (knowledge realized through direct experience); these concepts express certainty in knowledge. In contrast to certain knowledge, the Holy Quran employs concepts like conjecture (*zann*), doubt (*shakk*), and suspicion (*rayb*). (Yılmaz, 2022, p. 76).

While *tawhid* is based on the principle of truth, *shirk* (polytheism) is based on the conjectures and lies fabricated by the person themselves. (Özler, 2012, p. 18). Islamic philosophers treat revelation as a distinct source of knowledge and evaluate it as the source of true knowledge. (Bozkurt, 2007, p. 97). Conjecture (*zann*) carries the meaning of doubt. (Abbad, 1994, p. 2/387).

There are recitation differences regarding reading the word "بِرْ غَمِهِمْ" in Surah Al-An'am verse 136 with a *fathah* or a *dammah*. Al-Kisa'i recites the word "بِرْ غَمِهِمْ" in this verse with a *dammah* as "رُ غَمِهِمْ". (Nuwayri, 2003, p. 2/317). When the word "بِرْ غَمِهِمْ" is read with a *nasb* (*fathah*), it carries the meaning of a verbal noun, while read with a *dammah*, it acts as a noun. (E. A. al-H. b. A. Ibn Khalawayh, 1979, p. 150). Abu Hayyan (d. 745/1344) stated that this reading belongs to the Banu Asad tribe, and the reading with a *fathah* is the recitation of the people of Hijaz. (E.H. al-Andalusi, 1993, p. 4/655).

The polytheists elevating their idols above God in the division of property is characterized as foolishness in this verse. (Al-Maturidi, 2005, p. 4/266). These two words represent two dialectal forms as "رَغَمٌ - رَغَمٌ". (E. M. M. b. A. Azhari, 1991, p. 1/388). Just like the word "رَغَمٌ", the word "رُ غَمٌ" also means conjecture and doubt. (Abbad, 1994, p. 1/394). However, the word "رُ غَمٌ" also has the meaning of a lie. (Ibn Manzur, n.d., p. 12/264). The polytheists claimed that a portion of these things belonged to God. However, God never commanded them to do such a thing and never legitimized such a polytheistic division. By acting in this way, they fell into *shirk*, thinking there was a partnership between God and their idols in terms of drawing closer to Him. (Az-Zamakhshari, 1986, p. 2/68).

When the lie meaning of this word is considered, it is observed that Al-Kisa'i's reading with a *dammah* makes the meaning clearer. According to this reading, the meaning is: "The polytheists, by fabricating lies, set aside a portion of the crops and cattle created by God for Him, saying, 'This

is for God and this is for our partners'." Thus, it is understood that their conjectures are lies they fabricated themselves.

That the idols of the polytheists are their own conjectures is expressed as follows in verse 22 of Surah Al-An'am:

وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا أَيْنَ شُرَكَائُكُمُ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ

"And [mention, O Muhammad], the Day We will gather them all together; then We will say to those who associated others with Allah, 'Where are your "partners" that you used to claim [with Him]?' (Al-An'am 6/22)

When the polytheists are asked on the Day of Judgment, "Where are those you associated as partners?", they will not find them as helpers. The fact that the entities they associated with God are gathered to give account in the hereafter and cannot provide help is evidence that they are not true deities but merely consist of the conjectures of the polytheists.

Both readings carry the meaning of "conjecture" (E. A. H. b. A. Ibn Khalawayh, 2006, p. 1/170) and express that the polytheists' practice of allocating a share to idols is not based on certain knowledge, but on their own illusions and assumptions. (M. b. Abi Talib, 1981, p. 1/453). A theological behavior must absolutely be based on revelation; otherwise, it is rejected. (Ash-Shatibi, 1997, p. 4/288). Since conjecture does not express certainty, this verse demonstrates that things not permitted by God are false (*batil*).

Shirk means associating partners with God in His Lordship (*Rububiyyah*) and Divinity (*Uluhiyyah*). (Ibn Manzur, n.d., p. 10/449). Worshipping entities other than God, showing reverence for the purpose of worship, and offering sacrifices are also within the scope of *shirk*. Surah Al-An'am verse 136 demonstrates that the polytheists allocating shares of crops and animals to idols is *shirk*.

Consequently, since the word "زَعَمَ" carries the meaning of doubt, it adds the meaning that the polytheists did not have a firm conviction regarding the verses of God; meanwhile, the word "زُعْمًا" in Al-Kisa'i's reading of "زُعْمُهُمْ", containing the meaning of a lie, expresses the meaning that they intentionally belied and denied God's verses. The mindset that shapes human moral behaviors must be based not on conjectural knowledge but on verified, certain knowledge, and the certain knowledge that is revelation.

The Protection of Orphan's Property

The word orphan (*yatim*) is an adjective derived from the root "yatama" in the Arabic language, which means "to be left alone, to be fatherless; to be heedless, to fall behind," and lexically means a person who is alone or left by themselves. (Can, 2016, p. 131). Terminologically, an orphan is a child who loses their father before reaching the age of puberty. Treating orphans well is a duty imposed on all societies across all religions throughout history. (Y. Arslan, 2022, p. 200). In the Jahiliyyah era, unjustly disposing of orphans' property was a widespread practice. (Y. Arslan, 2022; Koçyiğit, 1994, p. 149). Surah Al-An'am verse 152 explicitly prohibited this practice and commanded that the orphan's property be approached only with their best interest in mind, as follows:

"And do not approach the orphan's property except in a way that is best until he reaches maturity..." (Al-An'am 6/152)

There is a dispute regarding whether the letter *dhal* in the word "تَذَكَّرُونَ" in this verse should be read with or without a *shadda*. If it comes with a second person *ta* (t) or is read with a *ya* (y), it is seen that Hafs recited it this way, whereas Hamzah and Al-Kisa'i read the letter *dhal* in the word "تَذَكَّرُونَ" without a *shadda*. The other *Qira'at* Imams read it with a *shadda* as "تَذَكَّرُونَ". (Ad-Dani, 1404, p. 108; Ibn Mujahid, 1400, p. 272; Ibn al-Jazari, n.d., p. 2/266). While this word was originally "تَذَكَّرُونَ", the second "ت" was assimilated (*idgham*) into the "ذ" due to proximity. Later, it was

omitted, and this was also considered permissible. (E. M. M. b. A. Azhari, 1991, p. 1/394; An-Nahhas, 2008, p. 2/107).

The verb "تَذَكَّرَ" is from the *tafa'ul* paradigm, containing the meaning of performing an action after the action implied by this paradigm. (Abu'l Baqa Ya'ish b. Ali, 2001, p. 4/437). Both "ت" letters here are additions; however, the first indicates the future tense, while the second is merely used to convey doing something slowly. (Az-Zanjalah, 1997, p. 279). The reading with the *shadda* is observed to evoke meanings of continuity and conscious mental effort. From this recitation, it can be concluded that moral principles are matters that require attention throughout one's entire life.

The reliance of this verb on continuous reflection also reveals that a person must observe Islam's moral standard in all their behaviors. It is understood that this sensitivity is particularly based on principles mentioned in the verse: not approaching the orphan's property with anything but good intentions, giving full measure and weight, not departing from justice when speaking or testifying even for relatives, and remaining loyal to the covenant made with God—that is, the promise to obey His commands and prohibitions. Accordingly, it is seen that an emphasis is placed on constantly keeping in mind commands such as fulfilling oaths made in His name.

While Hamzah and Al-Kisa'i's reading without a *shadda*, the verb "تَذَكَّرُونَ", is interpreted through "remembering/mentioning"; the majority's reading with a *shadda* shows that this remembering expresses taking a permanent lesson. The reading "تَذَكَّرُونَ" carries the meaning of being reminded not to approach the orphan's property, whereas the *shadda* reading "تَذَكَّرُونَ" adds a meaning of continuity to the verb, expressing not only staying away from the orphan's property but also constantly remembering the orphan and always standing by their side. In this direction, institutional responsibilities regarding the psychological and material support of the orphan should be evaluated not as a direct semantic result of the recitation difference, but as an interpretation of the verse's general moral principle of protecting the orphan within the context of current social policy. (Çatal, 2025b, p. 247).

Divine Rectitude (Istiqamah)

Believing or not believing that this universe has a Creator is an issue that radically affects both thought and behavioral patterns. (Ünverdi, 2024, p. 35). When morality based on faith in God unites with the consciousness of rectitude (*istiqamah*), a unity of faith and morality emerges. This represents a stance that guarantees individual peace and social order. The crucial point here must be the unity of faith and morality. This unity serves as a center that guides and governs human life. (Ünverdi, 2024, p. 36).

God Almighty declares that the path He has determined for humanity is the straight path, and by warning people not to deviate into other paths outside of this one, He commands in verse 153 of Surah Al-An'am:

"And, [moreover], this is My path, which is straight, so follow it; and do not follow [other] ways, for you will be separated from His way. This has He instructed you that you may become righteous." (Al-An'am 6/153)

There are some variations in the recitation of the expression "وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا" in this verse. There is disagreement among the scholars of *Qira'at* regarding reading the *hamza* within the expression with a *fathah* or *kasrah*, whether the letter *nun* has a *shadda* or not, and reading the letter *ya* in the word "صِرَاطِي" with a *sukun* or a vowel.

In this framework, Ibn Kathir (d. 120/738), Nafi' (d. 169/785), 'Asim (d. 127/745), and Abu 'Amr (d. 154/771) read the *hamza* in the expression "وَأَنَّ هَذَا" with a *fathah* and the *nun* with a *shadda*; and the letter *ya* in the word "صِرَاطِي" with a *sukun*. Ibn 'Amir (d. 118/736) read the *hamza* with a

fathah (Al-Makki, 1997, p. 1/459) and the *nun* in a pause (*waqf*) form; and he read the letter *ya* in the word "صِرَاطِي" with a *fathah*. Hamzah (d. 156/773) and Al-Kisa'i (d. 189/805) read the *hamza* in the expression "وَأَنَّ هَذَا" with a *kasrah* and the *nun* with a *shadda*, and the letter *ya* in "صِرَاطِي" with a *sukun*. Ibn Kathir and Ibn 'Amir read the letter *ya* in the word "صِرَاطِي" as quiescent (*sakin*), while Hamzah read it between *sad* and *za*. The others read it with *sad*. (Ibn Mujahid, 1400, p. 277). Additionally, Ya'qub (d. 205/821) and Ibn 'Amir recited the *nun* in the expression "وَأَنَّ هَذَا" without a *shadda*. (Ibn al-Jazari, n.d., p. 2/266).

In the recitation made with *nasb*, it is accepted that there is an omitted verb and preposition (*harf al-jarr*) before the expression "وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي", and the estimation of the sentence is "وَوَصَّائِكُمْ إِنَّا" (An-Nahhas, 2008, p. 2/107). Furthermore, when "وَأَنَّ هَذَا" is *nasb*, it acts as a conjunction to "أَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَأَنَّ هَذَا". (Makki b. Abi Talib, 1981, p. 1/459). The word "مُسْتَقِيمًا" means that which has no crookedness in it. (E. M. M. b. A. Azhari, 1991, p. 9/321).

Ibn Khalawayh (d. 370/980), in his work *Kitab al-Hujjah*, notes the existence of the dispute regarding reading the *hamza* in the said expression with a *fathah* or *kasrah*. He states that according to those who read it with a *kasrah*, this expression carries the quality of a new sentence beginning (*isti'na'f*), while according to those who read it with a *fathah*, this reading is either an explanation of the previous commands or a continuation of the *tawhid* emphasis. (E. A. al-H. b. A. Ibn Khalawayh, 1979, p. 152).

It is narrated that in the *mushaf* of Ubayy b. Ka'b (d. 33/654), the expression "وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي" appeared as "وَهَذَا صِرَاطُ رَبِّكُمْ". (Khatib, 2000, p. 2/586). If the word "صِرَاط" is read with the letter "س" (*sin*), it metaphorically contains the meaning of a path that draws a person in and binds them to it. (Firuzabadi, 2008, p. 2/213). The words "سِرَاط" and "صِرَاط" both mean path, and the letter "س" transforms into "ص" when followed by the letters "غ", "ق", "ط", and "خ". (E. M. M. b. A. Azhari, 1991, p. 12/232).

Al-Qurtubi (d. 671/1273) states that Al-A'mash (d. 48/165), Hamzah, and Al-Kisa'i read the phrase "وَأَنَّ هَذَا" in Surah Al-An'am verse 153 with a *kasrah* and as an inceptive sentence (*isti'na'f*); he notes that this reading emphasizes that the moral commands mentioned in the preceding verses are the "straight path of God." He expresses that Ibn Ishaq (d. 236/851) and Ya'qub read the *nun* without a *shadda*, leading to no change in meaning. (Al-Qurtubi, 1964, p. 7/130). Ibn 'Amir reads it with lightening (*takhfif*) as "أَنَّ", conjoining it onto the "عَلَى" preceding the expression "أَلَا تُشْرِكُوا بِهِ" in verse 151. (Az-Zanjalah, 1997, p. 2/177).

When this verse is read as "وَأَنَّ هَذَا", it means, "Let me recite what God has forbidden, and let me also recite that this is my path." When read as "وَأَنَّ هَذَا", it means, "Because this is my straight path, follow it." (Ar-Razi, 1999, p. 14/185).

The recitation differences in Surah Al-An'am verse 153 do not lead to a contradiction in meaning; on the contrary, they contribute to revealing different dimensions of the moral message. The reading of the *hamza* with a *fathah* or *kasrah*, the letter *nun* with or without a *shadda*, and the pronunciation differences in the word "صِرَاطِي" allow the verse to be understood either as a continuation of the previous divine commands or as an independent declaration of principle. (Ar-Razi, 1999, p. 14/185).

In conclusion, it can be stated that from the reading with a *fathah* as "وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي", the entirety of the righteous deeds mentioned previously constitutes the straight path, while from the reading with a *kasrah* as "وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي", the straight path is a matter encompassing all other moral values. According to this recitation, rectitude (*istiqamah*) is not limited to the righteous deeds enumerated here but means a path encompassing all good. In brief, according to both recitations, rectitude is the path formed by performing the good deeds specified in the Quran and avoiding the prohibitions. Paths outside of this are delusions fabricated by humans through selfish desires, the end

of which is disaster. From this, it is understood that happiness in this world and the hereafter is achieved only by living according to the rectitude declared by God.

Conclusion

As a result of our research, it is seen that recitation disputes do not lead to any contradiction in the meaning of the verses; rather, they reveal the binding nature, continuity, and *tawhid*-centered structure of divine morality from different perspectives.

In Islamic philosophy, morality is defined as actions becoming a permanent disposition/faculty (*malakah*) in a person. In the article, while interpreting the *shadda* reading of the word "غُورًا" (enmity), the theory of virtue ethics focusing on "character construction" rather than the action was utilized by using the expression "evil or insulting becoming a continuously repeating character." Similarly, moderation and anger control are reflections of this virtue ethics.

The individual's moral maturation is a process of reconstruction that begins with the will to correct/reform one's own state (*islah*). Indeed, as a result of 'Asim and Ibn 'Amir reading the phrase "فَأَنَّهُ غُورٌ رَّجِيمٌ" in Surah Al-An'am verse 54 with a *fathah*, forgiveness being considered an apposition of mercy grounds this process upon syntactic rules. This linguistic relationship proves that the active reform effort put forth by the servant has a direct and causal link with forgiveness and mercy in the sight of God.

The recitation variations analyzed in the study support the theory of "Virtue" in Islamic moral philosophy. For example, Ya'qub's reading of the word "غُورًا" with a *shadda* in Surah Al-An'am verse 108 expresses the transformation of evil or the act of insult from a momentary outburst into a continuously repeating, established behavior in the person. In this context, it shows that principles such as moderation and anger control are the fundamental building blocks of the character education the Quran aims to construct.

On the other hand, in Islamic morality, passing judgment based on conjecture (*zann*)—which is thought not based on evidence—is considered one of the primary weaknesses to be avoided. The reading of the word "بِرَّ غَمِيهِمْ" in Surah Al-An'am verse 136 with a *dammah* as "زُ غَمِيهِمْ" by Al-Kisa'i adds a new semantic dimension to this concept. For through this recitation variation, the meaning of a lie contained in the concept of conjecture becomes distinct, and it is more clearly comprehended that *shirk* is a moral corruption and deceit beyond merely being a baseless belief.

Ultimately, in this study, it was determined that the science of *Qira'at* adds semantic depth to the moral messages contained in Surah Al-An'am and allows the verses to be interpreted with a much broader horizon. This semantic richness offered by recitation differences delineates the moral boundaries in the believer's social relations, emphasizes the transformative power of repentance and regret in building inner peace, and draws attention to the individual's social responsibilities. Considering the limitations of the article, it is evaluated that continuing this analysis—conducted solely focusing on Surah Al-An'am—over different recitation variations to identify moral principles in other chapters of the Holy Quran will offer noteworthy contributions to the literature of *tafsir* and *Qira'at*.

www.turkishstudies.net/religion

Turkish Studies - Comparative Religious Studies

eISSN: 2667-5544

Vücûhu'l-Kırâât'ın Semantik İzdüşümleri: En'âm Sûresindeki Ahlâkî İlkeler Üzerine Bir İnceleme

Giriş

İslâm dininin üzerine bina edildiği ahlâkî esasların temel kaynaklarını Kur'an-ı Kerîm ve sünnet oluşturmaktadır. Söz konusu ilkelerin doğru biçimde anlaşılması ve uygulanması, bireyin ahlâkî olgunluğa ulaşması ve toplumsal düzenin sağlanması bakımından büyük önem arz etmektedir.

Kur'an-ı Kerîm'in farklı vecihlerle okunması, yalnızca fonetik veya morfolojik bir çeşitlilik arz etmemekte; aksine nassın delalet alanını genişleterek hükümlerin kapsamını ve uygulama biçimlerini tayin eden temel semantik unsurlar olarak tezahür etmektedir. Literatürde ahlâk ilkelerini kıraat ilmi perspektifiyle inceleyen müstakil çalışmaların sınırlı olması, bu araştırmanın özgünlük yönünü ortaya koymaktadır. Çalışmanın kapsamı En'âm sûresindeki ahlâkî ilkelere yönelik âyetlerin kıraat farklılıkları ile sınırlanmıştır. Bu bağlamda makale ahlâkî değerlerin kıraatler perspektifinden yorumlanmasına katkı sağlamayı ve konuya dair literatürdeki boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır.

Hz. Peygamber'den nakledildiği ifade edilen kıraat farklılıklarına ilişkin müzakereler günümüzde de halen devam etmektedir. (Ağırbaş, 2024, s. 661) Hicri I. asrın sonları ile II. asrın başlarında derinleşen kıraat merkezli tartışmalar, tarihin her döneminde gündemdeki yerini korumuş ve Müslüman toplumun siyasi, sosyal ve kültürel değişim dönemlerinde daha da güçlenmiştir. (Dağ, 2013, s. 312) İslâmî ilimlerden biri olan kıraat ilmi, teşekkül süreci ve muhtevası açısından özel bir yere sahip olup ilâhî kelamın korunmasının da teminatı olmuştur. (Olaş & Kudat, 2025, s. 1657) Hz. Peygamber ile Cebrâil arasında gerçekleşen arz ve semâ, vahiy kâtiplerinin Kur'an âyetlerini Hz. Peygamber'den işiterek ezberleyip yazması dikkate alındığında kıraat ilminin İslâmî ilimlerin ilki olduğunu göstermektedir.

Bu çalışma, ahlâkî buyrukların bağlam içindeki anlam derinliğinin ve tevhid merkezli yapısının yeterince ortaya konulmasını, kıraatlerin sunduğu semantik zenginliğinden istifadeyi artırmayı amaçlamaktadır. Yapılan literatür incelemesinde Hayrunnisa Bakırcı'nın *Kur'an'da Ferdî Ahlâk İlkeleri* (Bakırcı, 2014) adlı yüksek lisans tezi ile Halil İbrahim Bulut'un *Semavî Dinlerin Ortak Ahlâk İlkeleri ya da Evrensel Değerler* (Bulut, 2015) başlıklı makalesi tespit edilmiştir. Ancak söz konusu çalışmalarda İslâm ahlâk ilkeleri sûre bağlamında ve kıraat farklılıkları dikkate alınarak ele alınmadığından, bu makalenin onlardan farklı olarak özgün yönü, ahlâkî ilkelerin En'âm sûresi özelinde ve kıraatler perspektifinden incelenmesidir.

Çalışmada kıraat farklılıkları yalnızca lafızlardaki değişiklikler olarak ele alınmamış; bu farklılıkların ahlâk ilkelerinin zikredildiği âyetlerdeki anlam zenginliğinin İslâm'ın ahlâk inşasına katkı sağlayan bir faktör olarak değerlendirilmiştir. Araştırmamızda kıraat farklılıkları ilk dönem kıraat eserleri üzerinden delilleriyle birlikte ele alınacaktır. Kıraat farklılığı bulunan kelimelerin anlamsal boyutu arapça lügatlerden ve tefsir eserlerinden istifade edilerek değerlendirmesi yapılacak, böylece kıraat ve tefsir alanına katkı sağlamaya çalışılacaktır. İslâm ahlâkı konusu En'âm sûresi 54.

âyet bağlamında affedici olmak, 68. âyet bağlamında müminin toplumsal sorumluluğu, 108. âyet bağlamında söz ahlâkı, 120. âyet bağlamında günah ve utanma duygusu, 136. âyet bağlamında kesin bilgi ve zan, 152. âyet bağlamında yetim malının korunması, 153. âyet bağlamında da ilahi istikamet başlıklar halinde incelenmiştir. Kıraat farklılıkları mütevâtir veya şâz kıraat ayırımına gidilmeden, hareke değişimleri açısından, şeddeli veya tahfifle okunması bakımından, sarf ve i'râb özellikleri açısından incelenmiştir. Âyetlerin meali Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Prof. Dr. Hayrettin Karaman, Prof. Dr. Mustafa Çağrı, Prof. Dr. İbrahim Kâfi Dönmez ve Prof. Dr. Sadrettin Gümüş tarafından hazırlanan ve 2017 yılında yayımlanan Kur'an-ı Kerim Meâli'nden alınmıştır.

Ahlâk Kavramı ve İslâm Ahlâkının Kaynakları

Ahlâk kelimesi, Arapça *hulk* (خلق) kelimesinin çoğulu olup Türkçe'de tekil anlamda kullanılmaktadır. *Hulk*; din, tabiat, huy ve karakter gibi anlamlara gelmektedir. (Cevherî, 1987, s. 6/1671; İbn Manzûr, ts, s. 10/85; Zekeriyâ, 1979, s. 2/213-214) İslâm düşüncesinde ahlâk kavramı, düşünmeye veya değerlendirmeye gerek kalmadan, eylemlerin kolayca ve zahmetsizce gerçekleştiği, sağlam bir şekilde yerleşmiş bir zihin durumudur. (el-Cürcânî, 1983, s. 101) Bu bağlamda ahlâk, geçici tutum ve davranışlar olmayıp kişilikte yerleşik bir özellik olarak değerlendirilmiştir.

Ahlâk ilminin konusu, insanın ahlâkî olarak nitelendirilebilen eylemleridir. Bir eylemin ahlâkî bakımdan değeri eylemin bireyden kaynaklanmasına, bilinçli ve maksatlı olarak yapılmasına ve fiilin, irade ile ve seçerek gerçekleştirilmesine bağlıdır. Ayrıca bu fiil değerlendirilebilir, yani yargılanabilir bir eylem olmalıdır. (Bulut, 2015)

İslâm ahlâk düşüncesinde önemli bir yere sahip olan Gazâlî (ö. 505/1111), ahlâkı insanın nefsinde yerleşmiş bir meleke olarak ele almış; bu meleke sayesinde davranışların herhangi bir fikrî zorlamaya gerek kalmaksızın kolaylıkla ortaya çıktığını ifade etmiştir. (Gazâlî, t.y., s. 3/49) Benzer şekilde İbn Miskeveyh (ö. 421/1030), ahlâkı insanın bir hâli olarak tanımlamış ve bu hâlin kişiyi fiilleri kolayca yapmaya sevk ettiğini belirtmiştir. (Recep Kılıç, 2017, s. 17) Seyyid Şerif Cürcânî (ö. 816/1413) ise ahlâkı, “nefiste yerleşmiş, fiil ve hareketlerin kendisinden kolaylıkla sadır olduğu sağlam bir meleke” şeklinde tarif etmiştir. (el-Cürcânî, 1983, s. 102) Bu tanımlar, ahlâkın süreklilik arz eden ve insanın davranış dünyasını yönlendiren bir yapı olduğunu ortaya koymaktadır.

“İslâm ahlâkı” kavramı, İslâm'ın insana sunduğu hayat tarzını ve bu hayat tarzını şekillendiren düşünce sistemini ifade etmek için kullanılmaktadır. İslâm ahlâkının temel kaynağı Kur'an-ı Kerim'dir. Kur'an'da ahlâkî ilkelere ilişkin temel esaslar ortaya konulmuş, İslâm şahsiyetinin sahip olması gereken nitelikler belirlenmiştir. İkinci temel kaynak ise hadislerdir; dolayısıyla Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sözleri, tutumları ve davranışları İslâm ahlâkının pratik boyutunu oluşturmaktadır. (Recep Kılıç, 2017, s. 29)

Yüce Allah, insanı yaratmış ve onun huzurlu bir hayat sürdürebilmesi için ihtiyaç duyduğu ahlâkî ve hukukî ilkeleri peygamberler aracılığıyla bildirmiştir. Kur'an-ı Kerim'de İslâm ahlâkının esasları belirlenmiş, ideal Müslüman kişiliğinin hangi niteliklere sahip olması gerektiği açık bir şekilde ortaya konulmuştur.

Vücûhu'l-Kıraat'ın Semantik İzdüşümleri

Semantik, sözcükler ya da önermelerin ifade ettikleri anlamlar arasındaki ilişkiyi inceleyen bir bilgi dalı ve anlatım öğretisidir. (Uçar, 2024, s. 210) Vücûhu'l-Kırâât'ın semantik izdüşümü, kıraat farklılıklarının Kur'an metninin anlam dünyasında meydana getirdiği genişleme, derinleşme ve çeşitlenmeyi ifade eden bir kavramdır. Kıraat ilmi sadece bir telaffuz sanatı değil, aynı zamanda Kur'an'ın anlam mucizesini tahkim eden bir yorum kaynağıdır. Bu kıraat farklılıklarını bilmek bir taraftan kişiyi keyfi tefsir ve yorumlara karşı korurken bir yonden de Arap dilbilim kurallarını öğrenmesini ve böylece yorumda engin bir anlam zenginliğine ulaşmasını sağlar. (Kudat, 2020, s.

66) Çünkü Arapça olarak indirilen Kur'an ve kıraatlerin dilbilim kurallarına uymaması mümkün değildir. (Dağ, 2013, s. 66) İbn Kuteybe bütün kıraatlerin Allah kelamı olup bunların Cebrail vasıtasıyla Allah resulüne indirildiğini söylemektedir. (Kılıç, 2021, s. 1404) Kıraat farklılıkları konusunda vahyin ilk dönemlerinde Kur'an kıraati konusunda tek otorite Hz. Peygamberdi. Sahabe bir kıraati ondan öğrendiğinde bunu tartışmasız olarak kabul ediyor ve şu kıraat bu kıraatten daha iyidir şeklinde bir tartışma da yaşanmıyordu. (Ünal, 2004, s. 72) Arap olmayan kimselerin müslüman olmasıyla Arap dili fesahatinden uzak bir telaffuz, kelimelerde ziyade veya noksanlık, harflerin telaffuzunda hata, harekete ve sükunda yapılan i'rab hataları, tefhîm ve terkîk, ihfa-izhar ve idgam uygulamasındaki hatalar ortaya çıkmıştır. (Ağırbaş, 2024, s. 217)

Kur'an-ı Kerim'de ahlâkî ilkeler, insanın bireysel ve toplumsal hayatını düzenleyen temel esaslar olarak sunulmaktadır. Bu ilkeler, sadece emir ve yasaklar şeklinde değil; aynı zamanda insan bilincini inşa eden, iradeyi yönlendiren ve sorumluluk duygusunu güçlendiren bir çerçeve içinde ele alınmaktadır. (Çatal, 2025a) En'am sûresi, tevhid merkezli ahlâk anlayışını sistematik biçimde ortaya koyan sûrelerden biridir. Bu sûrede yer alan bazı ahlâkî ilkeler, kıraat farklılıkları bağlamında incelendiğinde anlam derinliği ve ahlâkî yönlendirme daha belirgin hâle gelmektedir.

Kıraat farklılıklarından istifade edilerek kapalı ifadeler izaha kavuşturulmakta, ayrıca bu farklılıklar manaya açıklık ve zenginlik katmak suretiyle farklı anlamlar elde edilmesine imkân tanımaktadır. (Ağırbaş, 2024, s. 662) Ahlâkî muhteva taşıyan diğer âyetler, kıraat farklılıklarının anlam ve yorum üzerindeki etkisi dikkate alınarak aşağıda başlıklar hâlinde ele alınacaktır.

Af Dileme

İnanan insan Tanrı tarafından affedilmek için çaba sarf eder ve günlük ilişkilerinde de Tanrı'nın affediciliğinin taklidini uygular. Din, inanan bireyin affetmesini ve intikam duygularından arınmasını telkin eder bu sebeple incinen birey suçluyu affettiğinde dini görevini yerine getirdiğini düşünerek huzur duygusunu tadacaktır. (Güven & Erdem, 2020, s. 580)

İslâm ahlâkında hatada ısrar edilmemesi temel bir ilkedir. En'am sûresi 54. âyette insanın hata yaptıktan sonra tevbe edip kendisini ıslah etmesi hâlinde Allah'ın rahmet ve mağfiretine nail olacağı şöyle bildirilmektedir:

“Gerçek şu ki, sizden kim bilmeyerek bir kötülük yapar da ardından tövbe edip kendisini düzeltirse, bilsin ki Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir.” (el-En'am 6/54)

En'am sûresi 54. âyette yer alan “أَنَّهُ مِنْ عَمَلٍ” ve “فَأَنَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ” ifadelerindeki “أَنْ/إِنْ” edatlarının okunuşunda, kıraat imamları arasında hemzenin fetha veya kesra ile tilavet edilmesi bakımından farklılıklar bulunmaktadır. İbn Kesîr, Ebû Amr, Hamza, Kisâî her iki yerdeki edatı da hemzenin kesrası ile “إِنَّهُ” ve “فَإِنَّهُ” şeklinde okumuşlardır. Âsım ve İbn Âmir her iki edatı “أَنَّهُ” ve “فَأَنَّهُ” şeklinde okumuşlardır. Nâfi' ise birinci edatı hemzenin fethası “أَنَّهُ”, ikinci edatı ise hemzenin kesrası “فَإِنَّهُ” ile tilavet etmiştir. (Dâni, 1404, s. 102; ez-Zencele, 1997, s. 252; İbn Mücâhid, 1400, s. 258; İbnü'l-Cezeri, t.y., s. 2/258; Mekkî b. Ebî Tâlib, 1981, s. 1/432)

Edat “إِنْ” okunduğunda kendisinden sonrasını bir başlangıç ibtida/istinaf cümlesine dönüştürür. Özellikle âyetin ikinci kısmındaki kesralı “فَإِنَّهُ” şeklindeki okuyuşta, “ف” harfinden sonraki cümle müstakil bir hüküm bildirir ve doğrudan önceki mübteda-haber veya şart cümlesinin cevabı konumuna geçer. (Ebî Abdillâh, 1993, s. 471) Edat “أَنْ” okunduğunda ise cümleye masdar anlamı kazandırır. Birinci kısmın “أَنَّهُ” fethalı okunması, âyetin başındaki rahmet kelimesinden bedel olmasını sağlar. (es-Sefâkûsî, 2004, s. 209) İkinci edatın “فَأَنَّهُ” fetha ile okunması ise ya birinci “أَنْ” edatından bedel olmasıyla ya da sonrasında mahzûf bir mübtedanın haberi konumuna geçmesiyle açıklanır. (Karakuş, 2019, s. 98)

Bu âyette “أَنْ” edatının fetha veya kesra ile okunması, cümlelerin gramer yapısında farklılıklara yol açmakla birlikte âyetin temel mesajını değiştirmemektedir. Ancak âyetin anlam

alanını genişletmektedir. Her iki okuyuş da Allah'ın rahmetinin kuşatıcılığını ve tevbenin ahlâkî dönüşümdeki rolünü vurgulamaktadır.

İslâm ahlâkında kuru bir “Özür diledim” ifadesi yeterli görülmeyip tevbenin kabulü için “İslah” şartı koşulmuştur. İbn Kesîr, Ebû Amr, Hamza ve Kisâî'nin her iki yerde de fetha ile okuyuşları mağfiretin rahmetten bedel sayılması, kulun gösterdiği ıslah çabasının Allah katındaki mağfiret ile doğrudan ilişkili olduğunu gösterir. Bu durum pişmanlık eylemini sadece psikolojik bir rahatlama olmaktan çıkarıp, ahlâkî bir yeniden inşa sürecine dönüştürür. Hatadan vazgeçip af dileyebilmek kişinin ahlâkî gelişiminde ilk adım olup erdemli biri olma sürecinin başlangıcıdır.

Müminin Toplumsal Sorumluluğu

İslam düşünce sisteminde fert ve topluma baktığımızda toplumun bireylerden oluşmuş bir birlik olduğu ve o şekilde değerlendirildiği görülür. Toplumu şekillendiren ve ona yön veren bireylerdir. Bireyler de toplumda varlık göstermektedirler. (Öz, 2027, s. 1630) Müslümanlar, sadece kendi bünyelerinde değil, başka din mensupları veya herhangi bir dine mensup olmayanlara karşı da tam bir insani yaklaşım ve sorumluluk sergilemekle yükümlüdürler. (Öz, 2027, s. 1633)

En'âm sûresi 68. âyetinde yer alan kıraat farklılığı, ahlâkî sorumluluğun sınırlarını daha belirgin hâle getirmektedir. Bu âyet mümine sosyal bir sorumluluk yüklemektedir. Söz konusu sorumluluk, dinine hakaret edilmesi durumunda nasıl bir tavır alması gerektiğini belirlemektedir. Mümin inandığı değerleri her durumda savunması gerekir. Ona yapılacak bir sözlü saldırı ya da alay karşısında takınması gereken tavır bu âyette açıklanmaktadır.

Bu âyette geçen “يُنْسِيَنَّكَ” kelimesindeki kıraat farklılığı İslâm'a bir hakaret edilmesi halinde ahlâkî sorumluluğun ne zaman başladığına işaret etmektedir. Bu âyette geçen “وَأِمَّا يُنْسِيَنَّكَ الشَّيْطَانُ” ifadesindeki “يُنْسِيَنَّكَ” kelimesi şeddeli ve şeddesiz olarak kıraat edilmektedir. Bütün kıraat imamaları “يُنْسِيَنَّكَ” şeklinde okurken sadece İbn Amir fiilin çatısını değiştirerek “يُنْسِيَنَّكَ” şeklinde okumaktadır. (İbn Mucâhid, 1400, s. 260) “أَنَسَى وَنَسَى” kelimeleri aynı anlama gelmektedir. (E. M. M. b. A. Ezherî, 1991, s. 1/363) “يُنْسِيَنَّكَ” şeklinde okuyanların delili bu kelimenin Kehf sûresi 63. âyetinde “وَمَا أُنْسَانِيهِ” şeklinde okuyuşlarıdır. (E. A. el-H. b. A. İbn Hâleveyh, 1979, s. 3/226) “يُنْسِيَنَّكَ” kelimesindeki “ن” harfi şeddeli okunduğunda ağır bir tekid manası vermektedir. (Ebî Abdullah, 1993, s. 475) Bu kıraate göre kelimenin aslı “نَسَى يُنْسِيَنَّكَ” fiilinin muzari halidir. (E. A. H. b. A. İbn Hâleveyh, 2006, s. 100) Bu kelimenin şeddeli okunduğunda birinin bir şeyi unutmasına neden olmak manasındadır. (Abdulhamid Ömer, 2008, s. 3/2207)

İbn Amir'in “يُنْسِيَنَّكَ” şeklindeki kıraatindeki birinin bir şeyi unutmasına neden olmak manası, insanın dışarıdan gelecek etkilere maruz kalabileceğini ve ahlâkî açıdan insanın şeytanî telkinlere açık bir varlık olduğunu göstermektedir. Ancak bu durum, insanın sorumluluktan tamamen muaf tutulduğu anlamına gelmemektedir. Aksine âyetin bağlamı ahlâkî sorumluluğu hatırlama anıyla birlikte yeniden başladığına işaret etmektedir. Bununla birlikte şeddeli okuyuştan şeytanın etkisinin sürekli olduğu ve onun vesvesenin sürekliliği, insanın istemeden de olsa tekrarlanan bir süreçle gaflete düşebileceğini göstermektedir. “يُنْسِيَنَّكَ” kelimesinin şeddeli ve şeddesiz okunuşundan insanın hata potansiyeline sahip bir varlık olduğuna işaret etmektedir.

Söz Ahlâkı ve Öfke Kontrolü

Günlük hayatımızda önemli bir yere sahip olan öfke, doyurulmamış isteklere, istenmeyen sonuçlara ve karşılanmayan beklentilere verilen son derece doğal, evrensel ve insani bir duygusal tepkidir. (Örs vd., 2012, s. 3)

En'âm sûresi, müminlerin söz ve fiillerinde itidal ilkesine riâyet etmeleri emredilmekte; özellikle Allah'a yönelik hakareti tetikleyebilecek davranış ve söylemlerden bilinçli biçimde uzak durulması 108. âyette şöyle yasaklanmaktadır:

“Allah’tan başkasına tapanlara hakaret etmeyin; sonra onlar da bilgisizlik yüzünden sınırı aşarak Allah’a hakaret ederler” (el-En’âm 6/108)

Bu âyetteki geçen “عُدُوْا بِغَيْرِ عِلْمٍ” ifadesindeki “عُدُوْا” kelimesini Ya’kûb ayn ve dâl harfini damme ile okurken vâv harfini ise şeddeli tilâvet etmiştir. Diğerleri ise ayn harfini fetha, dâl harfini sükûn üzere, vâv harfini ise şeddesiz okumuştur. (İbnü'l-Cezeri, t.y., s. 2/261) Ya’kûb’un “عُدُوْا” şeklindeki kıraatı “عُدُوْا” veznindedir. (Hemezanî, 1994, s. 485) Bu kıraat Hasen (ö. 399/1099), Ebû Recâ (ö. 105/723) ve Katâde’nin (ö. 117/735) okuyuşudur. “العُدُوْا” ve “الْعُدُوْا” her ikisi de zulüm anlamında olup Allah’ın sınırlarını aşmak demektir. (İbnu'l-Cinnî, 1994, s. 1/226) Bu kelime tekil olarak kullanılmakla beraber çoğul olarak da kullanılmaktadır. (Kurtubî, 1964, s. 7/61) “عُدُوْا” kelimesi “عَدَا يَعْدُوْ” fiilinin masdarı olup burada sövmek düşmanlık olarak görülmüştür. Hem “عُدُوْا” şeklindeki kıraat hem de “عُدُوْا” şeklindeki kıraat aynı anlama gelmektedir. (Ebî Abdillâh, 1993, s. 491) “عُدُوْا” okunduğunda mana “Onlar da iyice haddi aşarlar” şeklinde olur. Bununla beraber zulüm manasında kullanılıp zulüm kelimesinin başında bir lam harfî de takdir edilebilir. Bu durumda anlam “O zaman onlar zulüm ederek Allah’a söverler” şeklinde olur. (Râzî, 1999, s. 13/109) Ancak “عُدُوْا” şeklindeki kıraatin de insanlara zulüm ederek düşmanlık etme manası da vardır. (Zekerîyya, 1979, s. 4/249) Bir kimse bir başkasına zulüm ettiğinde hem “عُدُوْا” kelimesi hem de “عُدُوْا” kelimesi kullanılabilmektedir. (M. b. A. Ezherî, 2001, s. 3/69) Zemahşerî İbn Kesîr’in “عُدُوْا” şeklinde okuduğunu ve bunun da Allah’ı bilmeyerek bilgisizce düşmanlık eden anlamında olduğunu ifade etmektedir. (Zemahşerî, 1986, s. 2/56)

Bu âyetteki her iki okuyuş da zulüm, sınırı aşma ve düşmanlık anlamını taşımakta olup (el-Kermânî, 1974, s. 168) âyetin mesajında anlam değişikliğine yol açmadığı anlaşılmaktadır. Âyet, sözlü saldırının karşılıklı düşmanlığa ve küfre varan sonuçlara yol açabileceğine dikkat çekmektedir. (Kurtubî, 1964, s. 7/61)

Ya’kûb’un tercih ettiği ayn ve dâl harfinin dammeli, vâv’ın şeddeli okunuşunun lafızda mübalağa ve süreklilik anlamını güçlendirdiği görülmektedir. Bu kıraatten sövgü fiilinin, tekil ve anlık bir taşkınlıktan ziyade yoğunlaşmış, alışkanlık hâline gelmiş ve kasıtlı bir saldırganlık boyutu kazandığı anlaşılmaktadır. Diğer kıraat imamlarının tercih ettiği “عُدُوْا” şeklindeki okuyuş ise, aynı kökten türeyen masdarın daha yalın bir formunu yansıtmakta ve anlam bakımından söz konusu kıraatle çelişmediği anlaşılmaktadır.

İslâm hukukunda ve ahlâkında kötülüğe giden yolların kapatılması sedd-i zeraî esastır. Sonuç olarak “عُدُوْا” şeklinde klasik masdar formunda olan bu okuyuş, eylemin anlık doğasına, insanın öfke kontrolünü bir anlığına kaybetmesine, düşüncesizce ağızdan çıkan bir taşkınlığı ifade eder ve insanın zaaflarına ve hata yapabilirliğine vurgu yapar. “عُدُوْا” şeklindeki Ya’kûb’un okuyuşunda kelimenin kazandığı şedde ve hareke değişimi, eyleme bir “Süreklilik ve yoğunluk” katar. Ahlâkî açıdan bu okuyuş; düşmanlığın, zulmün ve sövmenin anlık bir refleks olmaktan çıkıp kişide yerleşik bir hâle gelmesini temsil eder. İslâm ahlâkında haklı olunan durumlarda bile kendi inancını savunurken meşru sınırların dışına çıkılamayacağını, muhatabın kutsalına hakaret etmenin ahlâkî bir savunma yöntemi olamayacağını gösterir.

Günah ve Utanma Duygusu

Utanma, uygun olmayan bir davranıştan dolayı bireyin özsaygısını yitirme durumuyla karşı karşıya gelmesidir. Bu duygu açısından bireylerdeki farklılık sonradan yani doğduktan sonra çevre etkisi ve eğitim sayesinde oluşmaktadır. Her insan utanma duygusuyla dünyaya gelir ama farklı utanma görüntülerine sahip olmaları eğitimle şekillenir. (Kasapoğlu, 2011, s. 3)

Kur’ân-ı Kerîm’de Yüce Allah, haramları belirleyerek bu fiillerin işlenmesini günah olarak nitelendirmiş ve müminleri bu davranışlardan sakındırmıştır. En’âm sûresi 120. âyette yalnızca kötülüklerin değil, günahın da açık ve gizli olan her türlüünden uzak durulması emredilmektedir:

“Günahın açığını da gizlisini de bırakın! Çünkü günah işleyenler, yaptıklarının cezasını mutlaka görecektir.” (el-En ‘âm 6/120)

Günahın açığı ve gizlisiyle kastedilen kötü fiilin açığını da yapmayın gizlisini de demektir. Kötü fiil gizli yapılsa bile kötü olduğu açık ve besbelli olan fiil demektir. (Yazır, t.y., s. 3/505) Zeccâc da bu âyete size yasaklanan şeylerin açık ve gizlisine yaklaşmayın manası vermektedir. (Zeccâc, 1988, s. 2/287)

Bu âyette geçen “إِنَّ الَّذِينَ يَكْسِبُونَ الْإِثْمَ” ifadesi, Muâz b. Cebel tarafından şâz bir kıraatle “إِنَّ الَّذِينَ يَكْسِبُونَ الْإِثْمَ” şeklinde okunmuştur. (E. A. el-H. b. A. İbn Hâleveyh, 1979, s. 46) Bu okuyuşta anlam, “Günah onlar tarafından kazanılır” şeklinde olmakta ve *günah* kelimesi naib-i fail konumuna gelmektedir. Ancak kıraat imamlarının çoğunluğunun tercihi olan (Hatîb, 2000, s. 2/535) “يَكْسِبُونَ” şeklindeki okuyuş günahın kul tarafından kazanıldığına işaret etmektedir.

Müfessirler âyette geçen “Açık ve gizli kötülük” ifadesini farklı şekillerde yorumlamışlardır. Mâverdi, (ö. 450/1058) bu ifadenin zinaya işaret ettiğini belirtirken (Mâverdi, t.y., s. 2/186); Dahhâk, (ö. 64/684) açık kötülüğün içki, gizli kötülüğün ise zina olduğunu ifade etmiştir. (Begavî, 1999, s. 2/170) İnsanlar arasında iken de onlardan uzak ve tek başına iken de günah işlemeyi bırakın manasına da gelebileceği ifade edilmektedir. (Mâtürîdî, 2005, s. 4/243)

Câhiliye dönemi Arap toplumunda alenî zinadan kaçınılmakla birlikte gizli zinanın yaygın olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda âyetin ister gizli ister açık olsun her türlü ahlâksızlığı yasakladığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte lafzın umum ifade etmesi sebebiyle söz konusu yasağın yalnızca belirli bir günah türüyle sınırlandırılmayıp, açık ve gizli bütün çirkin fiilleri kapsadığı kabul edilmelidir. (Râzî, 1999, s. 13/178)

Toplumsal huzurun tesis edilmesi, ahlâklı bireylerden oluşan bir toplum yapısıyla mümkündür. Bu bağlamda zinanın ve her türlü ahlâksızlığın açık ya da gizli şekilde işlenmesinin önlenmesi hem bireysel onurun korunması hem de sağlıklı nesillerin devamı açısından büyük önem taşımaktadır. Zina, insan onurunu zedeleyen ve toplumsal yapıyı sarsan ağır bir günah olarak İsrâ sûresinin 32. âyetinde yasaklanmış olup Furkân sûresinin 68-70. âyetlerinde de bu fiili işleyenlerin ağır bir cezaya çarptırılacağı bildirilmiştir. Zinanın ispatı için dört şahit şartının aranması ise suçun ciddiyetini vurgulamanın yanı sıra, bireysel hakların ve iffet ilkesinin korunmasını amaçlamaktadır. (E.B.M.b. Ebi’s-Sehl, t.y., s. 9/38)

Sonuç olarak bu âyette yer alan “إِنَّ الَّذِينَ يَكْسِبُونَ الْإِثْمَ” ifadesi İslâm ahlâkında günahların kulun kesbi ile gerçekleştiğine vurgu yaptığı anlaşılmaktadır. İnsan günahın bir nesnesi değil, bilinçli bir failidir. “يَكْسِبُونَ” kıraati farklılığının günahın bireyselliğine dikkat çektiği görülmektedir. “يَكْسِبُونَ” kıraati nefis, şeytan, kötü çevre veya toplumsal yozlaşma gibi dış faktörlerin insanı günaha itebileceğini göstermektedir. Bununla birlikte Mâtürîdî’nin günahın açığına ve gizlisine ifadesine verdiği günahın insanlar arasında iken de onlardan uzak iken de işlenmemesi gerektiği manasından hem diğer insanların yanında hem de kimsenin olmadığı yerde Allah’tan utanarak günahı uzak durmak gerektiği manası anlaşılmaktadır. Aksi halde ahlâksızlık toplumsal boyuta ulaşır.

Kesin Bilgi ve Zan

Kur’an bilginin değeri bağlamında üç kavrama yer verir; İlme’l-yakîn (Kesin zihni bilgi), ayne’l-yakîn (Kesin açık seçik gözlem) ve hakka’l-yakîn (Bilginin yaşanarak gerçekleşmesi) bu kavramlar bilgede kesinlikle ifade ederler. Kur’an-ı Kerim kesin bilginin karşısında zan, şek ve rayb kavramlarına yer verir. (Yılmaz, 2022, s. 76)

Tevhid, doğruluk esasına dayanırken şirk ise kişinin kendi uydurduğu zan ve yalanlara dayanmaktadır. (Özler, 2012, s. 18) İslâm filozofları vahyi ayrı bir bilgi kaynağı olarak ele alıp doğru

bilginin kaynağı olarak değerlendirmektedir. (Bozkurt, 2007, s. 97) Zan ise şüphe manasındadır. (Abbâd, 1994, s. 2/387)

En‘âm sûresi 136. âyette geçen “زُعْمِهِمْ” kelimesinin fetha ve damme ile okunmasına dair kıraat farklılıkları bulunmaktadır. Bu âyette geçen “زُعْمِهِمْ” kelimesini Kisâî “زُعْمِهِمْ” şeklinde damme ile kıraat etmektedir. (Nüveyrî, 2003, s. 2/317) “زُعْمِهِمْ” kelimesi nasb okunduğunda masdar manasında olurken damme ile okunduğunda ise isim olmaktadır. (E. A. el-H. b. A. İbn Hâleveyh, 1979, s. 150) Ebû Hayyân (ö. 745/1344) bu okuyuşun Benî Esed kabilesine ait olduğunu fetha ile okuyuşun da Hicâz ehlinin kıraati olduğunu söylemektedir. (E.H.el-Endülüsî, 1993, s. 4/655) Müşriklerin mal taksiminde putları Allah’tan üstün tutmaları bu âyette akılsızlık olarak nitelenmektedir. (Mâturîdî, 2005, s. 4/266) Bu iki kelime “زُعْمَ-زُعْمَ” şeklinde iki lugattır. (E. M. M. b. A. Ezherî, 1991, s. 1/388) “زُعْمَ” kelimesi de aynı “زُعْمَ” kelimesi gibi zan ve şüphe anlamına gelmektedir. (Abbâd, 1994, s. 1/394) Ancak “زُعْمَ” kelimesinin yalan manası da vardır. (İbn Manzûr, ts, s. 12/264) Müşrikler bunlardan bir kısım şeylerin Allah’a ait olduğunu iddia etmişlerdir. Halbuki Allah onlara böyle bir şey emretmemiş ve şirk olan böyle bir taksimi asla meşru görmemiştir. Onlar böyle davranmakla kendilerine yakınlaşma bakımından Allah ile putları arasında bir ortaklık bulunduğunu düşünüp şirk düşmüşlerdir. (Zemahşerî, 1986, s. 2/68)

Bu kelimenin yalan manası göz önünde bulundurulduğunda Kisâî’nin dammeli olarak okuyuşu manayı daha açık bir hale getirdiği görülmektedir. Bu kıraate göre mana “Müşrikler yalan uydurarak Allah’ın yarattığı ekin ve davarlardan O’nun için bir pay ayırarak bu Allah’ın bu da ortaklarımızdır demekteler” şeklinde olmaktadır. Böylece onların zanlarının kendi uydurdukları yalan olduğu anlaşılmaktadır.

Müşriklerin putlarının kendi zanları olduğu En‘âm sûresi 22. âyette şöyle ifade edilmektedir;

وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا أَيْنَ شُرَكَائُكُمُ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ

“Unutma o günü ki onları hep birden toplayacağız; sonra da Allah’a ortak koşanlara ‘Nerede boş yere davasını güttüğünüz ortaklarınız?’ diyeceğiz.” (el-En‘âm 6/22)

Müşriklere hesap gününde ortak koştuklarınız nerede diye sorulduğunda onları yardımcı olarak bulamayacaklardır. Şirk koştukları varlıkların hesap vermek üzere ahirette toplanması ve yardım edememeleri onların gerçek ilah olmayıp müşriklerin zannından ibaret olduklarının delilidir.

Her iki okuyuş da “zan” anlamını taşımakta olup, (E. A. H. b. A. İbn Hâleveyh, 2006, s. 1/170) müşriklerin putlara pay ayırma uygulamasının kesin bir bilgiye değil, kendi vehim ve varsayımlarına dayandığını ifade etmektedir. (M. b. Ebî Tâlib, 1981, s. 1/453) İtikadi bir davranışın kesinlikle vahye dayalı olması gerekir, aksi halde reddedilir. (eş-Şâtıbî, 1997, s. 4/288) Zan ise kesinlik ifade etmediğinden, bu âyet Allah’ın izin vermediği şeylerin batıl olduğunu göstermektedir.

Şirk, Allah’ın rubûbiyyetinde ve ulûhiyyetinde O’na ortak koşmak anlamına gelmektedir. (İbn Manzûr, ts, s. 10/449) Allah’tan başka varlıklara ibadet etmek, ibadet maksadıyla ta‘zim göstermek ve kurban sunmak da şirk kapsamındadır. En‘âm sûresi 136. âyette müşriklerin putlara ekin ve hayvanlardan pay ayırmasının şirk olduğunu göstermektedir.

Netice itibarıyla “زُعْمَ” kelimesi şüphe anlamı taşıdığından müşriklerin Allah’ın âyetleri hakkında kesin bir kanaatleri bulunmadığı gibi bir mana kazandırırken Kisâî “زُعْمِهِمْ” şeklindeki kıraatindeki “زُعْمَ” kelimesinin ise yalan anlamı içermesi onların Allah’ın âyetlerini kasten yalanlayıp inkâr ettikleri anlamını ifade etmektedir. İnsanın ahlâkî davranışlarını da şekillendiren düşünce yapısı zanni bilgidir değil doğruluğu kanıtlanmış kesin bilgidir ve kesin bilgi olan vahyi bilgiye dayanmalıdır.

Yetim Malının Korunması

Yetim kelimesi, Arap dilinde “yalnız kalmak, babasız olmak; gaflette bulunmak, geri kalmak” manalarına gelen “yeteme” kökünden türemiş bir sıfat olup sözlükte yalnız olan veya tek

başına kalan kişi demektir. (Can, 2016, s. 131) Terim anlamı itibariyle yetim, henüz buluş çağına ulaşmadan önce babasını kaybeden çocuğa denmektedir. Yetimlere karşı iyi muamelede bulunmak tarih boyu tüm dinlerde bütün toplumlara yüklenmiş bir vazifedir. (Y. Arslan, 2022, s. 200) Câhiliye döneminde yetimlerin mallarının haksız şekilde tasarruf konusu yapılması yaygın bir uygulamaydı. (Y. Arslan, 2022; Koçyiğit, 1994, s. 149) En'âm sûresi 152. âyette bu uygulama kesin bir dille yasaklanmış ve yetimin malına yalnızca onun menfaatini gözeterek yaklaşılmasını şu şekilde emredilmiştir:

“Rüşd çağına erişinceye kadar yetimin malına ancak en güzel şekilde yaklaşın...” (el-En'âm 6/152)

Bu âyetteki “تَذَكَّرُونَ” kelimesindeki zâl harfinin şeddeli veya şeddesiz okunması hususunda ihtilaf vardır. Muhatab tâ'sı ile geldiyse veya yâ ile okunduğunda Hafs'ın bu şekilde kıraat ettiği, Hamza, Kisâî'nin ise “تَذَكَّرُونَ” kelimesindeki zâl harfini şeddesiz okuduğu görülmektedir. Diğer kıraat imamları ise “تَذَكَّرُونَ” şeklinde şedde ile okumaktadır. (Dânî, 1404, s. 108; İbn Mücâhid, 1400, s. 272; İbnü'l-Cezeri, t.y., s. 2/266) Bu kelime “تَذَكَّرُونَ” şeklinde iken ikinci “ت” harfi “ذ” harfine yakınlık sebebiyle idgam edilmiştir. Daha sonra da hafzedilmiş olup böyle olması da caiz görülmüştür. (E. M. M. b. A. Ezherî, 1991, s. 1/394; Nehâs, 2008, s. 2/107)

“تَذَكَّرَ” fiili tefe'ul babından olup bu babın içerdiği eylemden sonra eylem anlamını içermektedir. (Ebu'l Bekâ Yaîş b. Ali, 2001, s. 4/437) Buradaki “ت” harflerinin ikisi de ziyadedir, ancak birincisi gelecek zamanı gösterirken, ikincisi sadece bir şeyi yavaşça yapma anlamında kullanılır. (ez-Zencele, 1997, s. 279) Şeddeli okuyuşun süreklilik ve bilinçli zihinsel çaba anlamlarını çağrıştırdığı görülmektedir. Bu kıraatten ahlâkî ilkelerin tüm yaşam boyunca dikkat edilmesi gereken hususlar olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Bu fiilin süreklilik arz eden bir düşünmeye dayanması, insanın tüm davranışlarında İslâm'ın ahlâk ölçüsünü gözetmesi gerektiğini de ortaya koymaktadır. Bu hassasiyetin özellikle âyette zikredilen yetimin malına iyi niyetin dışında yaklaşmaması, ölçü ve tartıyı tam olarak yapma, bir söz söylendiğinde veya şahitlik yapıldığında yakınlar için de olsa adaletten ayrılmama, Allah'a verilen ahdi yani O'nun emir ve yasaklarına uyma sözüne sadık kalma esaslarına dayandığı anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda, O'nun adıyla yapılan yeminleri yerine getirme şeklindeki emirlerin sürekli hatırd tutulmasına vurgu yapıldığı görülmektedir.

Hamza ve Kisâî'nin şeddesiz okuyuşu “تَذَكَّرُونَ” fiili “zikretmek/hatırlamak” üzerinden anlamlandırırken; çoğunluğun şeddeli okuyuşu, bu hatırlamanın kalıcı bir öğüt alışması ifade ettiğini gösterir. “تَذَكَّرُونَ” şeklindeki kıraat yetim malına yaklaşmamayı hatırlatma manası taşıırken “تَذَكَّرُونَ” şeklindeki şeddeli okuyuş fiile süreklilik manası kazandırarak yetim malına yaklaşmamanın yanısıra yetimi sürekli hatırlayıp her zaman yanında olmayı da ifade etmektedir. Bu doğrultuda yetimin psikolojik ve maddi açıdan desteklenmesine ilişkin kurumsal sorumluluklar kıraat farklılığının doğrudan semantik sonucu olarak değil âyetin yetimi korumaya yönelik genel ahlâkî ilkesinin güncel sosyal politika bağlamındaki yorum olarak değerlendirilmelidir. (Çatal, 2025b, s. 247)

İlahi İstikamet

Bu âlemin bir yaratıcısının olduğuna inanmak veya inanmamak hem fikir hem de davranış biçimini kökten etkileyen bir konudur. (Ünverdi, 2024, s. 35) Allah'a imana yaslanan ahlâk, istikamet şuuruyla birleştiğinde ortaya iman ve ahlâk bütünlüğü çıkar. Bu, bireysel huzurun ve toplumsal nizamın teminatı niteliğinde bir duruşu temsil eder. Burada can alıcı nokta iman ve ahlâk bütünlüğü olsa gerektir. Bu bütünlük insan hayatına yön veren, onu yöneten bir merkez niteliğindedir. (Ünverdi, 2024, s. 36)

Yüce Allah, insanlar için belirlediği yolun dosdoğru yol olduğunu bildirmekte ve bu yolun dışındaki yollara sapmamaları hususunda insanları uyararak En‘âm sûresinin 153. âyetinde şöyle buyurmaktadır:

“Şüphesiz bu benim dosdoğru yolumdur. Buna uyun; (başka) yollara sapmayın. Sonra onlar sizi Allah’ın yolundan ayırır. İşte günahattan korunmanız için Allah bunları size emretti.” (el-En‘âm 6/153)

Bu âyette yer alan “وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا” ifadesinin kıraatinde bazı farklılıklar bulunmaktadır. İfade içerisindeki hemzenin fetha veya kesra ile okunması, nûn harfinin şeddeli ya da şeddesiz olması ve “صِرَاطِي” kelimesindeki yâ harfinin sükûnlu veya harekeli okunması hususunda kıraat âlimleri arasında ihtilaf söz konusudur.

Bu çerçevede İbn Kesîr, (ö. 120/738) Nâfi‘, (ö. 169/785) Âsım (ö. 127/745) ve Ebû Amr (ö. 154/771), “وَأَنَّ هَذَا” ifadesindeki hemzeyi fethalı, nûn’u şeddeli; “صِرَاطِي” kelimesindeki yâ harfini ise sükûn üzere okumuşlardır. İbn Âmir, (ö. 118/736) hemzeyi fethayla, (el-Mekkî, 1997, s. 1/459) nûn’u vakıf hâlinde okumuş; “صِرَاطِي” kelimesindeki yâ harfini ise fethalı okumuştur. Hamza (ö. 156/773) ve Kisâî (ö. 189/805) “وَأَنَّ هَذَا” ifadesindeki hemzeyi kesra ile nûn’u şeddeli, “صِرَاطِي” yâ harfini sükûn üzere okumuştur. İbn Kesîr ve İbn Âmir “صِرَاطِي” kelimesindeki yâ harfini sâkin, Hamza sâd ve zâ arasında okumuştur. Diğerleri ise sâd ile okumuştur. (İbn Mücâhid, 1400, s. 277) Bunun yanında Ya‘kûb (ö. 205/821) ve İbn Âmir “وَأَنَّ هَذَا” ifadesindeki nûn’u şeddesiz kıraat etmiştir. (İbnü’l-Cezeri, t.y., s. 2/266)

Nasb üzere yapılan kıraatte “وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي” ifadesinin öncesinde hazfedilmiş bir fiil ve harfi cer bulunduğu, cümlelerin takdirinin “وَوَصَّكُم بِأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا” şeklinde olduğu kabul edilmektedir. (Nehhâs, 2008, s. 2/107) Ayrıca “وَأَنَّ هَذَا” nasb olduğunda “وَأَلَّا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَأَنَّ هَذَا” şeklinde atıf olmaktadır. (Mekkî b. Ebî Tâlib, 1981, s. 1/459) “مُسْتَقِيمًا” kelimesi kendisinde eğrilik bulunmayan demektir. (E. M. M. b. A. Ezherî, 1991, s. 9/321)

İbn Hâleveyh (ö. 370/980) *Kitâbü’l-hücce* adlı eserinde söz konusu ifadedeki hemzenin fetha ve kesra ile okunmasına dair ihtilafın bulunduğunu belirtmektedir. Kesra ile okuyanlara göre bu ifadenin yeni bir cümle başlangıç (istinaf) niteliği taşıdığını, fetha ile okuyanlara göre ise bu okuyuşun ya önceki emirlerin bir açıklaması ya da tevhid vurgusunun devamı mahiyetinde olduğunu söylemektedir. (E. A. el-H. b. A. İbn Hâleveyh, 1979, s. 152)

Ubey b. Ka‘b’ın (ö. 33/654) mushafında “وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي” ifadesinin “وَهَذَا صِرَاطُ رَبِّكُمْ” şeklinde yer aldığı rivâyet edilmektedir. (Hatîb, 2000, s. 2/586) “صِرَاط” kelimesinin “س” harfiyle okunması hâlinde mecazî olarak insanı içine çeken, kendisine bağlayan yol anlamını ihtiva etmektedir. (Fîrûzâbâdî, 2008, s. 2/213) “سِرَاط” ve “صِرَاط” kelimeleri yol anlamında olup “س” harfi kendisinden sonra “ط”, “ق”, “غ” ve “خ” harfleri geldiğinde “ص” harfine dönüşmektedir. (E. M. M. b. A. Ezherî, 1991, s. 12/232)

Kurtûbî, (ö. 671/1273) En‘âm sûresi 153. âyette geçen “وَأَنَّ هَذَا” lafzını A‘meş, (ö. 48/165) Hamza ve Kisâî’nin kesra ile ve istinaf cümlesi olarak okuduklarını; bu okuyuşun, önceki âyetlerde zikredilen ahlâkî emirlerin “Allah’ın dosdoğru yolu” olduğunu vurguladığını belirtir. İbn İshâk (ö. 236/851) ve Ya‘kûb’un ise nûn’u şeddesiz okuyarak anlamda bir değişikliğe yol açmadıklarını ifade eder. (Kurtubî, 1964, s. 7/130) İbn Âmir “أَنَّ” şeklinde tahfifle 151. âyetteki “وَأَلَّا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا” ifadesinden önceki “عَلَى” üzerine atfederek okumaktadır. (ez-Zencele, 1997, s. 2/177)

Bu âyet “وَأَنَّ هَذَا” şeklinde okunduğunda “Allah’ın haram kıldığını okuyayım ve yine bunun benim yolum olduğunu okuyayım” manasında olur. “وَأَنَّ هَذَا” şeklinde okunduğunda ise “Bu benim dosdoğru yolum olduğu için ona uyunuz” manasına gelir. (Râzî, 1999, s. 14/185)

En‘âm sûresi 153. âyetteki kıraat farklılıkları, anlamda bir çelişkiye değil; aksine ahlâkî mesajın farklı boyutlarının ortaya çıkmasına katkı sağlamaktadır. Bu âyette hemzenin fetha veya kesra ile okunması, nûn harfinin şeddeli ya da şeddesiz olması ve “صِرَاطِي” kelimesindeki okunuş

farklılıkları, âyetin ya önceki ilâhî emirlerin bir devamı ya da müstakil bir ilke beyanı olarak anlaşılmasına imkân tanımaktadır. (Râzî, 1999, s. 14/185)

Sonuç olarak “وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي” şeklindeki fethalı okuyuşun öncesinde zikredilen salih davranışlarının tamamının dosdoğru yol olduğu, “وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي” şeklindeki kesralı okuyuştan ise dosdoğru yolun diğer tüm ahlâkî değerleri kapsayan bir husus olduğu söylenebilir. Bu kıraate göre istikamet, burada sayılan salih amellerle sınırlı olmayıp tüm iyilikleri kapsayan bir yol anlamındadır. Hasılı her iki kıraate göre istikamet Kur’ân’da belirtilen iyiliklerin işlenmesi ve yasaklardan sakınılmasıyla teşekkül eden yoldur. Bunun dışındaki yollar insanın nefsi duygularıyla uydurduğu sonu felaket olan hezeyanlardır. Buradan anlaşılmaktadır ki dünya ve ahiret saadeti ancak Allah’ın bildirdiği istikamete göre yaşamakla hasıl olmaktadır.

Sonuç

Araştırmamız neticesinde kıraat ihtilaflarının, âyetlerin anlamında herhangi bir çelişkiye yol açmadığı; bilakis ilahî ahlâkın bağlayıcılığını, sürekliliğini ve tevhid merkezli yapısını farklı yönlerden ortaya koyduğu görülmektedir.

İslâm felsefesinde ahlâk, eylemlerin kişide kalıcı bir huy/meleke haline gelmesi olarak tanımlanır. Makalede “غَوَا” düşmanlık kelimesinin şeddeli okunuşu yorumlanırken, kötülüğün veya sövmenin “Sürekli tekrar eden bir karakter haline gelmesi” ifadesi kullanılarak eylemden ziyade “Karakter inşasına” odaklanan erdem ahlâkî teorisinden yararlanılmıştır. Aynı şekilde itidal ve öfke kontrolü de bu erdem ahlâkının bir yansımasıdır.

Bireyin ahlâkî tekâmülü, kendi hâlini düzeltme/ıslah iradesiyle başlayan bir yeniden inşa sürecidir. Nitekim En’âm sûresi 54. âyetinde Âsım ve İbn Âmir’in “فَأَنَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ” lafzını fetha ile okumaları neticesinde mağfiretin rahmetten bedel sayılması, bu süreci nahiv kaideleri üzerinden temellendirmektedir. Bu dilbilimsel ilişki, kulun ortaya koyduğu aktif ıslah çabasının, Allah katındaki mağfiret ve rahmetle doğrudan ve nedensel bir bağa sahip olduğunu kanıtlamaktadır.

Çalışmada tahlil edilen kıraat vecihleri, İslâm ahlâk felsefesindeki “Erdem” teorisini destekler niteliktedir. Örneğin, En’âm sûresi 108. âyetteki Ya’kûb’un “غَوَا” kelimesinin şeddeli kıraati, kötülüğün veya hakaret eyleminin anlık bir taşkınlıktan ziyade, kişide sürekli tekrar eden yerleşik bir davranışa dönüşümünü ifade etmektedir. Bu bağlamda, itidal ve öfke kontrolü gibi ilkelerin, Kur’ân’ın inşasını hedeflediği karakter eğitiminin temel yapı taşları olduğunu göstermektedir.

Öte yandan, İslâm ahlâkında delile dayanmayan düşünce olan zan ile hüküm vermek, kaçınılması gereken temel zaafılardan biri olarak kabul edilmektedir. En’âm sûresi 136. âyetinde yer alan “بِرْغَمِهِمْ” kelimesinin Kisâî tarafından damme ile “رْغَمِهِمْ” şeklinde okunması, bu kavrama yeni bir semantik boyut kazandırmaktadır. Zira bu kıraat vecihiyle zan kavramının içerdiği yalan manası belirginleşmekte ve şirkin, temelsiz bir inanç olmanın ötesinde ahlâkî bir yozlaşma ve yalancılık olduğu daha net idrak edilmektedir.

Sonuç itibarıyla bu çalışmada, kıraat ilminin En’âm sûresinde yer alan ahlâkî mesajlara anlamsal derinlik kattığı ve âyetlerin çok daha geniş bir ufukla tefsir edilmesine imkân tanıdığı saptanmıştır. Kıraat farklılıklarının sunduğu bu semantik zenginlik; müminin sosyal ilişkilerindeki ahlâkî sınırları tayin etmekte, içsel huzurun inşasında tevbe ve pişmanlığın dönüştürücü gücünü vurgulamakta ve bireyin toplumsal sorumluluklarına dikkat çekmektedir. Makalenin sınırları göz önünde bulundurularak yalnızca En’âm sûresi özelinde yürütülen bu analizin, Kur’ân-ı Kerîm’in diğer sûrelerindeki ahlâkî ilkelerin tespiti amacıyla farklı kıraat vecihleri üzerinden sürdürülmesinin, tefsir ve kıraat literatürüne dikkate değer katkılar sunacağı değerlendirilmektedir.

References

- Abbâd, İ. (1994). *El-muhît fi'l-luğa*. Âlemu'l-Kutub.
- Abdulhamid Ömer, A. M. (2008). *Mu'cemu'l-lugatu'l-Arabiyetu'l-muâsıra*. Âlemu'l-Kutub.
- Ağırbaş, A. (2024). Tevbe Sûresi 12. âyeti bağlamında kırâat farklılığının tefsire ve fikhî istinbatlara etkisi. *Tefsir Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 659-679.
- Arslan, Y. (2022). Yetimlerle ilgili âyetlerin yorumu. *Darülhadis İslami Araştırmalar Dergisi*, (2), Makale 2.
- Bakırcı, H. (2014). *Kur'an'da ferdî ahlâk ilkeleri* [Yüksek lisans tezi]. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Begavî, E. M. M. el-H. b. M. b. M. el-Ferrâ'. (1999). *Meâlimü't-tenzîl* (Ciltler 1-5). Daru İhyai't Tûrasi'l-Arabi.
- Bozkurt, M. (2007). Müslüman kelimada haberin bilgi değeri. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 48(2), 83-100.
- Bulut, H. İ. (2015). Semavi dinlerin ortak ahlak değerleri ya da evrensel değerler. *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 65-81.
- Can, A. (2016). Kur'an'a göre yetimlerin himayesi. *Diyanet İlmi Dergi* 3, 129-163.
- Cevherî, İ. b. H. (1987). *Tâcu'l-luğa ve sıhahu'l-Arabî* (Ahmed Abdulğafûr Attar, Çev.). Dâru'l İlmi Li'l-Melâyîn.
- Çatal, Ş. (2025a). Kur'an'da etnik farklılıkların hikmeti ve ırkçılık eleştirisi: Hucurât Sûresi bağlamında tefsirsel bir yaklaşım. *II. Uluslararası Küresel Sorunlara İslami Yaklaşımlar: Küresel Eşitsizlikler ve İslam'ın Adalet Anlayışı Sempozyumu* 292-305.
- Çatal, Ş. (2025b). *Yetimlik kavramı ve Kur'an'daki yeri*. İdeal Kültür Akademi.
- Dağ, M. (2013). Kiraat ilminin akademik serencamı -araştırma mantığı ve biçimi üzerine-. *EKEV Akademi Dergisi*, (56).
- Dânî, E. A. O. b. S. (1404). *Kitabu't-teysîr fi'l-kirâati's-seb'a*. Dâru'l-Kitabi'l-Arabî.
- Ebî Abdillâh, N. b. A. b. M. (1993). *El-Mûdahu fî vücûhi'l-kirâati ve ileliha*. el-Cemâatü'l-hayriyye li tahfizi'l-Kur'ani'l-Kerîm.
- Ebû Bekir Muhammed b. Ebi's-Sehl. (t.y.). *El-Mebsût*. Dâru'l-Mârife.
- Ebû Hayyân el-Endülüsî, M. b. Y. (1993). *El-Bahru'l-muhît* (Ciltler 1-8). Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Ebu'l Bekâ Yaîş b. Ali. (2001). *Kitâbu şerhu mufasssal li İbni Yaîş*. Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye.
- el-Cürcânî, A. b. M. b. (1983). *Kitâbu't-ta'rîfât*. Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- el-Kermânî, E. Â. (1974). *Mefâtihu'l-eğânî fi'l-kirâati ve'l-meânî*. Dâru İbn Hazm.
- el-Mekkî, İ. E. M. M. b. E. T. b. M. el-Kaysî. (1997). *El-Keşf an vücûhi'l-kirâati's-seb'a ve ilelihâ ve hiccîha* (Ciltler 1-2). Müessesetü'r-Risâle.
- es-Sefâkusî, A. en-N. b. M. (2004). *Ğaysü'n-Nef'a*. Dâru Kutubi'l-İlmiyye.
- eş-Şâtîbî, E. İ. İ. b. M. b. M. el-Lahmî. (1997). *El-Muvafakât*. Dâru İbn Affân.
- ez-Zencele, A. b. M. b. Z. E. Z. (1997). *Huccetu'l-kiraat*. Müessesetu'r-Risâle.
- Ezherî, E. M. M. b. A. (1991). *Kitâbu meânî'l-kirâat*. Câmi'atu'l-Melik.

- Ezherî, M. b. A. (2001). *Tehzîbü'l-luga* (1. bs., Ciltler 1-4). Dâru'l-Ma'rifeh.
- Fîrûzâbâdî, M. M. b. Y. (2008). *El-Kâmûsu'l-muhît*. Dâru'l-Hadîs.
- Gazâlî, E. H. M. b. M. b. M. b. A. (t.y.). *İhyâü Ulûmi'd-Dîn* (A. Arslan, Çev.; Ciltler 1-4). Merve Yayınları.
- Güven, N., & Erdem, T. (2020). Affetme: Kuramsal bir değerlendirme. *International Journal of Current Approaches in Language, Education and Social Sciences*, 2(2), 578-607.
- Hatîb, A. (2000). *Mu'cemu'l-kirâat*. Dâre Sa'diddîn.
- Hemezânî, E.-A. H. b. A. (1994). *Ğâyetü'l-ihîsâr fî kirâati'l-eimmeti'l-emsâr*. Cemâetü'l-Hayriyye Tahfizi'l-Kur'ân.
- İbn Hâleveyh, E. A. el-H. b. A. (1979). *El-Hücce fî'l-kirâati's-seb'a* (3. bs.). Dâru's-Şurûk.
- İbn Hâleveyh, E. A. H. b. A. (2006). *İ'râbu'l-kirâati's-seb' ve l'leliha*. Dâru Kutubi'l-İlmiyye.
- İbn Manzûr, E.-F. C. M. b. M. b. A. b. A. el-Ensârî er-Rüveyfî. (ts). *Lisânu'l-Arab* (Ciltler 1-15). Dâru's-Sadr.
- İbn Mücâhid, E. B. A. b. M. (1400). *Kitâbu's-seb'a fî'l-kirâat*. Dâru'l-Meârif.
- İbnu'l-Cinnî, E.-F. O. (1994). *El-Muhtesib fî tebyîni vucûhi şevâzi'l-kiraati ve'l-izâhi anha* (Ciltler 1-2). Vizâretu'l-Evkaf el-Meclisu'l-Âlâ li's-Şuûni'l İslamiyye.
- İbnü'l-Cezerî, E.-H. Ş. M. b. M. b. M. (t.y.). *En-Neşr fîl kirâati'l-aşr* (Ciltler 1-2). Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- Karakuş, Y. (2019). *En'âm Sûresinin kiraatler açısından incelenmesi*. Sebahattin Zaim Üniversitesi.
- Kasapoğlu, A. (2011). Kur'an'da "hayâ"/ utanma olgusu. *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi'* 2(2), 1-47.
- Kılıç, S. (2021). Yedi harfin kavramsal alanı bağlamında yedi harf hadisinde geçen okuma ihtilafının kritiği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14(77), 1402-1421.
- Koçyiğit, T. (1994). *İslâmi davetin mahiyeti ve hazreti peygamberin hutbeleri*. Kılıç Yayınları.
- Kudat, A. (2020). Kur'an kiraati ile Arap dilbilimi münasebeti üzerine. *Turkish Studies-Comparative Religious Studies*, 17(6), 63-75.
- Kurtubî, E. A. M. b. A. b. E. B. b. F. (1964). *El-Câmiü li ahkâmi'l-Kur'an* (2. bs., Ciltler 1-20). Dâru'l-Kütübü'l-Mısriyye.
- Mâtürîdî, E. M. M. b. M. b. M. (2005). *Te'vîlâtü'l-Kur'ân* (Ciltler 1-10). Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- Mâtürîdî, E. M. M. b. M. (2005). *Te'vîlâtü'l-Kur'ân* (Ciltler 1-18). Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Mâverdî, E.-H. A. b. M. b. H. el-Basrî. (t.y.). *En-Nüket ve'l-uyûn* (Ciltler 1-6). Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- Mekkî b. Ebî Tâlib, E. M. M. b. E. T. H. b. M. (1981). *El-Kesf an vücuhi'l-kirâati's-seb'a* (Ciltler 1-2). Müessesetü'r-Risale.
- Nehhâs, E. C. A. b. M. b. İ. (2008). *İ'râbu'l-Kur'ân* (A. Halid, Ed.). Dâru'l-Mârif.
- Nüveyrî, E.-K. M. b. A. (2003). *Şerhu tayyibeti'n-neşr fî'l-kirâati'l-aşr*. Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye.

- Olaş, E., & Kudat, A. (2025). Kıraat ilmi bağlamında Molla Gürânî'nin (ö. 893/1488) keşfü'l-esrâr 'an kırâ'atî'l-e'immetî'l-ahyâr adlı eserinin yazma nüshaları ve ilmî değeri. *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 9(4).
- Örs, O. P., Tokdemir, M., Perçinel, İ., Belirgan, S., Zemla, J., Gönül, A. S., & Öngel, K. (2012). Öfke kontrol bozukluğu: Olgu sunumu. *CausaPedia*, 1(218).
- Öz, N. (2027). Örnek bir toplum oluşturmak için yapılması gereken sorumluluklar. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(2), 1625-1647. <https://doi.org/10.17859/pauifd.848042>
- Özler, M. (2012). Tevhid. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 41, ss. 18-20). TDV Yayınları.
- Râzî, F. M. b. Ö. b. H. (1999). *Mefâtihü'l-ğayb*. Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî.
- Recep Kılıç. (2017). *İslâm ahlâkı temel konular güncel yorumlar*. DİB Yayınları.
- Uçar, E. (2024). F.R. Palmer, semantik: Yeni bir anlambilim projesi. *Kitabiyat İlahiyat Araştırmaları İnceleme-Eleştiri Dergisi*, 2(2), 209-217.
- Ünal, M. (2004). Bir kırâat terimi olarak "hüccet" in kavramsal alanı ve tarihsel gelişimi. *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 17(1), Makale 1.
- Ünverdi, M. (2024). İstikamet ahlâkının temelleri ve Nihilizm sorunu. *Danışname*, 8, 33-56.
- Yazır, E. M. H. (t.y.). *Hak dini Kur'an dili* (Ciltler 1-10). Azim Yayın-Dağıtım.
- Yılmaz, A. (2022). İslâmî düşüncede bilginin mahiyeti, kısımları ve değeri. *İlahiyat*, 9, 73-89.
- Zeccâc, E. İ. İ. b. es-Serî. (1988). *Meâni'l-Kur'ân ve i'râbüh* (Ciltler 1-5). Alemü'l-Kütüb.
- Zekeriyya, E. H. A. b. F. b. (1979). *Mu'cemu Mekâyısu'l-Luğa*. Dâru'l Fıkr.
- Zemahşerî, E.-K. M. b. Ö. (1986). *El-Keşşâf an hakâiki gavâmizi't-tenzîl ve Uyûnil-ekâvîl fi vücûhi't-te'vîl* (3. bs., Ciltler 1-4). Dâru'l Kitabi'l Arabî.

ETHICAL DECLARATIONS

Research and Publication Ethics

I declare that this article is an original work and was prepared in accordance with the principles of scientific research and publication ethics. The article has not been published elsewhere and is not currently under review by another journal.

All sources used in the study have been cited in accordance with academic standards. I declare that the study does not contain plagiarism, fabrication, falsification, or manipulation of data, and that the research findings have been presented in accordance with the principles of scientific integrity.

Author Contributions

The author single-handedly designed, conducted, and analyzed the study and prepared the report for this article. I have reviewed and approved the final version of the article and agreed to its publication.

Conflict of Interest

I declare that there is no conflict of interest regarding the publication of this manuscript.

Funding

This research did not receive any specific grant, financial support, or funding from any public, commercial, or non-profit funding agencies.

Artificial Intelligence (AI) Usage Disclosure

During the preparation of this manuscript, artificial intelligence tools may have been used solely for limited purposes such as language editing, translation assistance, and stylistic improvement. Any AI-assisted translations or language corrections were carefully reviewed and verified by the author. Artificial intelligence tools were not used to generate the core scientific content, research design, analysis, or scholarly conclusions. All academic responsibility for the content of the manuscript rests entirely with the author.

Copyright and Permissions

I confirm that all necessary permissions for copyrighted materials have been obtained where required and that the manuscript does not violate any intellectual property rights.

Author Approval

I confirm that they have read and approved the final version of the manuscript and consent to its submission and publication.

ETİK BEYANLAR

Araştırma ve Yayın Etiği

Bu makalenin özgün bir çalışma olduğunu ve bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hazırlandığını beyan ederim. Makale daha önce herhangi bir yerde yayımlanmamış olup başka bir dergide değerlendirme sürecinde değildir.

Çalışmada kullanılan tüm kaynaklar akademik kurallara uygun biçimde atıflanmıştır. Çalışmanın intihal, veri uydurma, veri tahrifi veya manipülasyon içermediğini; araştırma bulgularının bilimsel dürüstlük ilkelerine uygun şekilde sunulduğunu beyan ederim.

Yazar Katkısı

Çalışmanın tasarlanması, yürütülmesi, analizi ve makalenin raporlama aşamasını tek başına yürütmüştür. Makalenin son hâlini okuyup onayladım ve yayımlanmasını kabul ettim.

Çıkar Çatışması

Bu makalenin yayımlanmasına ilişkin herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan ederim.

Finansal Destek

Bu araştırma herhangi bir kamu kurumu, ticari kuruluş veya kâr amacı gütmeyen kuruluş tarafından finansal olarak desteklenmemiştir.

Yapay Zekâ Kullanım Beyanı

Makalenin hazırlanması sürecinde yapay zekâ araçlarından yalnızca dil düzenleme, çeviri desteği ve anlatım iyileştirmesi amacıyla sınırlı ölçüde yararlanılmıştır. Yapay zekâ araçları tarafından yapılan çeviri ve dil düzenlemeleri tarafımdan dikkatle kontrol edilmiştir. Yapay zekâ araçları çalışmanın bilimsel içeriğinin, araştırma tasarımının, analizlerinin veya akademik sonuçlarının oluşturulmasında kullanılmamıştır. Makalenin içeriğine ilişkin tüm akademik sorumluluk bana aittir.

Telif Hakları ve İzinler

Telif hakkı gerektiren materyaller kullanılmışsa gerekli izinlerin alındığını ve çalışmanın herhangi bir fikrî mülkiyet hakkını ihlal etmediğini beyan ederim.

Yazar Onayı

Makalenin son hâlini okudum, onayladım ve yayımlanmasını kabul ettiğimi beyan ederim.